

Кафедра сучаснай беларускай мовы

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Вучэбна-метадычны комплекс

для студэнтаў 1 курса спецыяльнасці
1-21 05 06 рамана-германская філалогія
дзённай формы навучання

вучэбныя семестры: I – II

распрацавала: кандыдат філалагічных навук,
дацэнт А. Л. Садоўская

МІНСК 2012

ЗМЕСТ

Тлумачальная запіска.....	3
---------------------------	---

I семестр

Тэматыка лекцый.....	5
Тэматыка практычных заняткаў.....	14
Тэматыка і матэрыялы КСРС.....	18
Пытанні да заліку.....	32
Агульны спіс літаратуры.....	34
Узоры разбораў.....	38

II семестр

Тэматыка лекцый.....	41
Тэматыка практычных заняткаў.....	53
Тэматыка КСРС.....	58
Пытанні да заліку.....	62
Агульны спіс літаратуры.....	64
Узоры разбораў.....	66

Тлумачальная запіска

Курс “Сучасная беларуская мова. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія. Марфеміка. Марфаналогія. Марфалогія” прызначаны для студэнтаў 1 курса спецыяльнасці 1-21 05 06 “Рамана-германская філалогія”, разлічаны на I – II вучэбныя семестры.

Курс арыентуе студэнта на вывучэнне з’яў беларускай мовы ў іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы, на ўсебаковае вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з’явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця.

На лекцыйных і практычных занятках студэнты набываюць, засвойваюць і паглыбляюць веды па фанетыцы, фаналогіі, графіцы, арфаэпіі, арфаграфіі, лексікалогіі і фразеалогіі сучаснай беларускай мовы ў такой ступені, каб усведамляць яе як грамадскую з’яву і пэўную семіятычную сістэму і дасканала валодаць яе сродкамі.

Мэта практычных заняткаў – замацаваць і паглыбіць тэарэтычныя веды. Методыка правядзення практычных заняткаў розная: індывідуальнае, фронтальнае, паслядоўна-лінейнае або выбарачнае апытванне; выкананне практыкаванняў на дошцы; работа па гатовых табліцах і схемах; выкананне тэставых заданняў і тэстаў на камп’ютэрах, праслухоўванне і аналіз разнастайных лінгвістычных запісаў і г.д. Арганізаваная такім чынам сістэма практычных заняткаў спрыяе выпрацоўцы ў студэнтаў самастойных навуковых поглядаў на моўныя з’явы і працэсы, дапамагае ім грунтоўна авалодаць нормамі літаратурнай мовы, паскарае набывццё навыкаў самастойнага аналізу моўных з’яў і фактаў.

Змест і задачы курса скіраваны на тое, каб сфарміраваць у студэнтаў правільныя навуковыя погляды на ўсю складаную сістэму сучаснай беларускай мовы, дапамагчы ім авалодаць яе літаратурнымі нормамі, набыць устойлівыя навыкі самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў і з’яў, удасканаліць сістэму звязнага маўлення, пастаянна павышаць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць.

У выніку вывучэння курса сучаснай беларускай мовы **студэнты павінны ведаць:**

- тыпалагічную і генетычную характарыстыку беларускай мовы;
- функцыянальныя стылі сучаснай беларускай мовы;
- літаратурныя нормы сучаснай беларускай мовы;
- асноўныя тэрміны, паняцці і катэгорыі сучаснай беларускай мовы;
- умовы і формы моўнай камунікацыі.

Павінны ўмець:

- валодаць вуснай і пісьмовай разнавіднасцямі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;
- карыстацца асноўнымі моўнымі паняццямі і тэрмінамі ў іх сістэмна-структурных сувязях;
- валодаць маўленчай дзейнасцю ў сістэме стылёва-функцыянальных асаб
- карыстацца асноўнымі метадамі лінгвістычнага аналізу;

- валодаць метадкай рэферыравання тэксту і яго перакладу на беларускую мову.

I СЕМЕСТР

**Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія.
Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія.**

Тэматыка лекцый

Лекцыя № 1.

Прадмет і задачы курса “Сучасная беларуская мова.”

План лекцыі

1. Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі. Роля і месца беларускай мовы ў сучасным грамадстве. Роля роднай мовы ў працэсе станаўлення асобы і ў развіцці цывілізацыі.
2. Сацыяльна-функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай нацыянальнай мовы: літаратурная мова, тэрытарыяльныя дыялекты, сацыялекты, мова горада і інш.
3. Беларуская мова сярод іншых моў свету. Генетычная і тыпалагічная характарыстыка беларускай мовы.

Літаратура

1. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. – Мн.: Універсітэцкае, 1989. – С.37-67.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.84-86; 147-156; 383-384.
4. Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 22—24 кастрычніка 1997 г.) – Мн.: БДУ, 1998. – С.12-19; 35-48; 64-68.
5. Жураўскі А.І. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
6. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
7. Крывіцкі А.А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. – Мн., 1961. – 40 с.
8. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
10. Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С.48-113.
11. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. – Мінск: Сучаснае слова, 1999. – С.4-76.

12. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
13. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
14. Шакун Л.М. Карані роднай мовы: Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. – Мн.: БДУ, 2001. – 206 с.

Лекцыя № 2.

Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы.

План лекцыі

1. Прадмет фанетыкі. Агульная і прыватная фанетыка, апісальная (дэскрыптыўная) і гістарычная фанетыка. Сувязь фанетыкі з іншымі раздзелаў мовазнаўства.
2. Транскрыпцыя. Сістэма транскрыпцыйных знакаў.
3. Паняцце аб фанетычным члянэнні моўнай плыні. Асноўныя фанетычныя адзінкі: гук, склад, фанетычнае слова, маўленчы такт (сінтагма), фраза, фонаабзац; націск, інтанацыя.
4. Гукі мовы. Аспекты вывучэння гукаў: артыкуляцыйны, акустычны, перцептыўны, функцыянальны.

Літаратура

1. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. – Мн.: Універсітэцкае, 1989. – С.37-67.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.84-86; 147-156; 383-384.
4. Беларуская мова ў другой палове ХХ стагоддзя. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 22—24 кастрычніка 1997 г.) – Мн.: БДУ, 1998. – С.12-19; 35-48; 64-68.
5. Жураўскі А.І. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
6. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
7. Крывіцкі А.А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. – Мн., 1961. – 40 с.
8. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
10. Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С.48-113.
11. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. – Мінск: Сучаснае слова, 1999. – С.4-76.

12. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
13. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
14. Шакун Л.М. Карані роднай мовы: Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. – Мн.: БДУ, 2001. – 206 с.

Лекцыя № 3.

Артыкуляцыйны аспект вывучэння гукаў.

План лекцыі

1. Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення.
2. Асноўныя фазы артыкуляцыі. Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы.
3. Прынцыпы класіфікацыі гукаў. Зычныя і галосныя гукі. Паняцце аб артыкуляцыйнай і акустычнай класіфікацыях гукаў.

Літаратура

1. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. – Мн.: Універсітэцкае, 1989. – С.37-67.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.84-86; 147-156; 383-384.
4. Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 22—24 кастрычніка 1997 г.) – Мн.: БДУ, 1998. – С.12-19; 35-48; 64-68.
5. Жураўскі А.І. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
6. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
7. Крывіцкі А.А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. – Мн., 1961. – 40 с.
8. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
9. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
10. Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С.48-113.
11. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. – Мінск: Сучаснае слова, 1999. – С.4-76.
12. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

13. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
14. Шакун Л.М. Карані роднай мовы: Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. – Мн.: БДУ, 2001. – 206 с.

Лекцыя № 4. **Змены гукаў у моўнай плыні.**

План лекцыі

1. Сінтагматычныя і пададыгматычныя адносіны на фанетычным узроўні. Асноўныя фанетычныя працэсы: асіміляцыя, дысіміляцыя, метатэза, сцяжэнне, падаўжэнне, пратэза, эпентэза, дыярэза, акамадацыя, рэдукцыя, гаплалогія.
2. Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні зычных гукаў. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – Ч.1. – С.7-13.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.587-589.
4. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. для студэнтаў-завочнікаў. – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк. – 1985. – С.60-66.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
6. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы: Вучэб. дапам. для філфакаў ВНУ. – Мн.: Выш. шк., 1984. – С.100-108.
7. Падлужны А.І., Чэкман В.М. Гукі беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1973. – 264 с.
8. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – С.156-157.
10. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1995. – С.44-51.
11. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С.44-52.
12. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.112-117.
13. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.:

Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

14. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – С.63-94.

Лекцыя № 5. Фаналогія.

План лекцыі

1. Паняцце фанемы ў трактоўцы Маскоўскай, Ленінградскай (Пецяярбургскай) і Пражскай фаналагічных школ.
2. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы фанем. Асноўны алафон, варыянт і варыяцыя фанемы. Гіперфанема і архіфанема. Нейтралізацыя фанемных супрацьпастаўленняў.
3. Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Адметнасць фаналагічнай сістэмы беларускай мовы як мовы кансанантнага тыпу.
4. Сістэма зычных фанем у беларускай мове. Роля карэляцый у кансанантызме. Карэляцыі фанем па глухасці-звонкасці. Карэляцыя цвёрдых-мяккіх зычных. Карэляцыя шыпячых-свісцячых. Карэляцыя выбухных-афрыкат. Сістэма галосных фанем у беларускай мове.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – Ч.1. – С.7-13.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.587-589.
4. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. для студэнтаў-завочнікаў. – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк. – 1985. – С.60-66.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
6. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы: Вучэб. дапам. для філфакаў ВНУ. – Мн.: Выш. шк., 1984. – С.100-108.
7. Падлужны А.І., Чэkmан В.М. Гукі беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1973. – 264 с.
8. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. – Мн.: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
10. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – С.156-157.
11. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1995. – С.44-51.

12. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С.44-52.
13. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.112-117.
14. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – С.63-94.

Лекцыя № 6. Арфаграфія.

План лекцыі

1. Арфаграма і апорнае напісанне. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны, фанематычны (марфалагічны), традыцыйнае і дыферэнцыйнае напісанні.
2. Правілы правапісу галосных і зычных гукаў беларускай мовы. Прынцыпы і правілы напісання слоў злітна, асобна, праз злучок. Ужыванне вялікай літары. Напісанне абрэвіятур і ўмоўных скарачэнняў. Правілы пераносу.

Літаратура

1. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.49-50.
3. Беларуская мова: Цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі / Пад рэд. А.І. Падлужнага. – Мн.: Нар. асвета., 1987. – С.6-40.
4. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. для студэнтаў-завочнікаў. – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк. – 1985. – С.86-97.
5. Жураўскі А. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
6. Камароўскі Я.М. Сучасная беларуская арфаграфія – Мн.: Нар. асвета, 1985. – 160 с.
7. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
8. Куліковіч У.І. Беларускі правапіс: Правілы, заданні, кантрольныя работы. – Мн.: Завігар, 1998. – С.5-29.
9. Мячкоўская Н. Пра магію літар, —азбучныя войны і арфаграфічныя забабоны // Культура. – 1999. – 16-22 студз. – С.14.
10. Падлужны А.І. Аб фанематычным прынцыпе ў беларускай арфаграфіі // У кн.: Лінгвістычныя даследаванні. – Мн., 1968. – С.19-24.
11. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн., 1959. – 160 с.

13. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
14. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1995. – С.118-162.
15. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – С.185-203.
16. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.187-208.
17. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
18. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
19. Янкоўскі Ф.М. Гістарычная граматыка беларускай мовы: Вучэб. дапам. – 3-е выд., выпр. – Мн.: Выш. шк., 1989. – С.48-62.

Лекцыя № 7.

Лексікалогія як раздзел мовазнаўства.

План лекцыі

1. Прадмет і задачы лексікалогіі.
2. Слова як асноўная адзінка мовы. Лексічнае і граматычнае значэнні слова, іх узаемаабумоўленасць. Тыпы лексічных значэнняў слова.
3. Многазначныя словы і амонімы. Метафарычныя, метанімічныя і сінекдахальныя сувязі значэнняў многазначнага слова.
4. Крытэрыі размежавання аманіміі і многазначнасці. Міжмоўныя амонімы ў беларускай мове.

Літаратура

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 297-298, 510-511.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 5-12.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 5-6.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 77-81.

Лекцыя № 8.

Лексічная сістэма беларускай мовы.

План лекцыі

1. Лексічная сістэма беларускай мовы. Рысы сістэмнасці лексікі.
2. Дыферэнцыяцыя слоўнікавага складу: паводле паходжання (уласнабеларуская лексіка, запазычаная лексіка беларускай мовы); паводле наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы (устарэлая лексіка, неалагізмы); паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная лексіка, лексіка абмежаванага ўжывання; навуковая, прафесійная, паэтычная, дыялектная лексіка); паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (міжстылявая, або нейтральная, і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная); паводле характару функцыянавання (актыўная і пасіўная лексіка, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы).

Літаратура

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 510-511.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 12-23, 35-39.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 6-27.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 81-86.

Лекцыя № 9.

Сістэмныя адносіны ў лексіцы.

План лекцыі

1. Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Сінонімы, антонімы, паронімы, іх тыпы.
2. Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікаграфіі.
3. Тыпы слоўнікаў. Слоўнікі-тэзаўрусы і нарматыўныя слоўнікі. Тлумачальныя, дыялектныя, перакладныя, гістарычныя, этымалагічныя, фразеалагічныя, слоўнікі новых слоў і значэнняў, іншамоўных слоў, сінонімаў, антонімаў, амонімаў, паронімаў, асацыятыўныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфемныя, граматычныя, тэрміналагічныя, частотныя, адваротныя, слоўнікі мовы пісьменнікаў, слоўнікі эпітэтаў і перыфраз. Энцыклапедычныя даведнікі (агульныя і прадметныя).

Літаратура

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 510-511.

2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 12-23, 35-39.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 6-27.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 81-86.

Лекцыя № 10. **Беларуская фразеалогія**

План лекцыі

1. Фразеалогія як лінгвістычная дысцыпліна. Паняцце фразеалагічнага зварота. Спецыфіка і характэрныя прыметы: узнаўляльнасць, кампанентны склад, структурная фіксаванасць, цэласнасць семантыкі.
2. Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў з пункту гледжання семантычнай злітнасці іх кампанентаў, суадносінаў з часцінамі мовы і структурнай будовы.
3. Фразеалогія беларускай і і рамана-германскіх моў: універсальнае і нацыянальна-адметнае. Выхаванне у студэнтаў праз арыгінальны этнафразеалагічны матэрыял павагі і цікавасці да моўнай і культурнай спадчыны беларусаў.

Літаратура

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 589-593.
2. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 72-145.
3. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. – Мінск: Выш. шк., 1998. – С. 3-45, 198-246.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 100-103.

Тэматыка практычных заняткаў

Практычныя заняткі № 1. Артыкуляцыйны аспект вывучэння гукаў.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення.
2. Асноўныя фазы артыкуляцыі. Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы.
3. Прынцыпы класіфікацыі гукаў. Зычныя і галосныя гукі. Паняцце аб артыкуляцыйнай і акустычнай класіфікацыях гукаў.

Літаратура

1. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. – Мн.: Універсітэцкае, 1989. – С.37-67.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.84-86; 147-156; 383-384.
4. Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 22—24 кастрычніка 1997 г.) – Мн.: БДУ, 1998. – С.12-19; 35-48; 64-68.
5. Жураўскі А.І. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
6. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
7. Крывіцкі А.А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. – Мн., 1961. – 40 с.
8. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
9. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэсэвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
10. Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С.48-113.
11. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. – Мінск: Сучаснае слова, 1999. – С.4-76.
12. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
13. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.

14. Шакун Л.М. Карані роднай мовы: Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. – Мн.: БДУ, 2001. – 206 с.

Практычныя заняткі № 2. **Змены гукаў у моўнай плыні.**

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Сінтагматычныя і пададыгматычныя адносіны на фанетычным узроўні. Асноўныя фанетычныя працэсы: асіміляцыя, дысіміляцыя, метатэза, сцяжэнне, падаўжэнне, пратэза, эпентэза, дыярэза, акамадацыя, рэдукцыя, гаплалогія.
2. Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні зычных гукаў. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – Ч.1. – С.7-13.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.587-589.
4. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. для студэнтаў-завочнікаў. – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк. – 1985. – С.60-66.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
6. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы: Вучэб. дапам. для філфакаў ВНУ. – Мн.: Выш. шк., 1984. – С.100-108.
7. Падлужны А.І., Чэкман В.М. Гукі беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1973. – 264 с.
8. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – С.156-157.
10. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1995. – С.44-51.
11. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С.44-52.
12. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.112-117.
13. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

14. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – С.63-94.

Практычныя заняткі № 3. Фаналогія.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Паняцце фанемы ў трактоўцы Маскоўскай, Ленінградскай (Пецябургскай) і Пражскай фаналагічных школ.
2. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы фанем. Асноўны алафон, варыянт і варыяцыя фанемы. Гіперфанема і архіфанема. Нейтралізацыя фанемных супрацьпастаўленняў.
3. Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Адметнасць фаналагічнай сістэмы беларускай мовы як мовы кансанантнага тыпу.
4. Сістэма зычных фанем у беларускай мове. Роля карэляцый у кансанантызме. Карэляцыі фанем па глухасці-звонкасці. Карэляцыя цвёрдых-мяккіх зычных. Карэляцыя шыпячых-свісцячых. Карэляцыя выбухных-афрыкат. Сістэма галосных фанем у беларускай мове.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – Ч.1. – С.7-13.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.587-589.
4. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. для студэнтаў-завочнікаў. – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк. – 1985. – С.60-66.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
6. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы: Вучэб. дапам. для філфакаў ВНУ. – Мн.: Выш. шк., 1984. – С.100-108.
7. Падлужны А.І., Чэкаман В.М. Гукі беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1973. – 264 с.
8. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. – Мн.: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
10. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – С.156-157.
11. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш.

шк., 1995. – С.44-51.

- 12.Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С.44-52.
- 13.Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.112-117.
- 14.Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
- 15.Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – С.63-94.

Практычныя заняткі № 4.

Лексічная сістэма беларускай мовы.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Лексічная сістэма беларускай мовы. Рысы сістэмнасці лексікі.
2. Дыферэнцыяцыя слоўнікавага складу: паводле паходжання (уласнабеларуская лексіка, запазычаная лексіка беларускай мовы); паводле наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы (устарэлая лексіка, неалагізмы); паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная лексіка, лексіка абмежаванага ўжывання; навуковая, прафесійная, паэтычная, дыялектная лексіка); паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (міжстылявая, або нейтральная, і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная); паводле характару функцыянавання (актыўная і пасіўная лексіка, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы).

Літаратура

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 510-511.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 12-23, 35-39.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 6-27.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 81-86.

ТЭМАТЫКА КСРС

КСРС 1. Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай літаратурнай мовы. Канцэпцыі паходжання беларускай мовы.

Пытанні:

1. Генетычная і тыпалагічная характарыстыка беларускай мовы.
2. Канцэпцыі паходжання беларускай мовы.
3. Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай мовы.
4. Сучасная беларуская мова як прадмет вывучэння ў сярэдняй і вышэйшай школе. Крыніцы вывучэння беларускай літаратурнай мовы.

Літаратура

1. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. – Мн.: Універсітэцкае, 1989. – С.37-67.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.84-86; 147-156; 383-384.
4. Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 22—24 кастрычніка 1997 г.) – Мн.: БДУ, 1998. – С.12-19; 35-48; 64-68.
5. Жураўскі А.І. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
6. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
7. Крывіцкі А.А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. – Мн., 1961. – 40 с.
8. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
9. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэсэвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
10. Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С.48-113.
11. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. – Мінск: Сучаснае слова, 1999. – С.4-76.
12. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
13. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
14. Шакун Л.М. Карані роднай мовы: Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. – Мн.: БДУ, 2001. – 206 с.

Матэрыялы да КСРС №1.

Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай мовы.

І. Для вытокаў беларускай мовы

Асноўнае тэрытарыяльнае ядро ўсходніх славян вызначылася ў шостым – сёмым стагоддзях н.э. Тэрыторыю сучаснай Беларусі засялялі пераважна такія славянскія плямёны, як крывічы, палачане (заснавалі княствы Полацкае, Смаленскае, Пскоўскае), дрыгавічы (Тураўскае княства), радзімічы (аселі ля ракі Сож).

Старажытныя крывіцкія і дрыгавіцкія племянныя саюзы не распаліся, а паступова перараслі ў дзяржаўныя супольніцтвы і атрымалі пазней назвы Полацкае і Турава-Пінскае княствы. Ужо на пачатку восьмага стагоддзя ўзнік самы буйны на той час цэнтр крывічоў – Полацк (862г.). У дзевятым стагоддзі Полацк канцэнтруе вакол сябе велізарныя тэрыторыі і становіцца адным з наймагутнейшых палітычных і культурных цэнтраў Усходняй Еўропы.

У 988г. усходнія славяне прынялі хрысціянства. Разам з хрысціянствам на ўсходнеславянскія землі прыйшла пісьменнасць (на стараславянскай, ці царкоўнаславянскай, мове). Паступова выпрацоўваецца свой варыянт пісьмовай мовы, якая існуе паралельна са шматлікімі мясцовымі гаворкамі ўсходніх славян.

У наш час большасць даследчыкаў сцвярджае, што ў Старажытнай Русі існавала літаратурнае двухмоўе. Яго прадстаўляла:

1) царкоўнаславянская (стараславянская) мова двух тыпаў:

а) уласна царкоўнаславянская мова – мова богаслужэбнай і тэматычна блізкай да яе літаратуры, перакладзенай з грэцкіх крыніц або створанай у Балгарыі і іншых славянскіх краінах, якая перапісвалася і чыталася на Русі;

б) славяна-руская мова – мова напісаных усходнімі славянамі арыгінальных твораў, у якіх пераважала царкоўнаславянская моўная аснова, але ў большай ці меншай ступені выкарыстоўваліся сродкі ўсходнеславянскай народнай мовы;

2) старажытнаруская літаратурная мова двух тыпаў:

а) мова мастацка-апавядальнай літаратуры, усходнеславянская ў сваёй аснове, але з шырокім выкарыстаннем царкоўнаславянскіх сродкаў;

б) мова справаваго пісьменства і прыватнай перапіскі, заснаваная на жывой народнай мове ўсходніх славян з нязначнымі царкоўнаславянскімі элементамі.

Да помнікаў царкоўнаславянскай мовы адносяцца перапісаныя са старабалгарскіх арыгіналаў евангеллі і псалтыры, а таксама арыгінальныя творы тыпу «Жыццё Феадосія Пячэрскага», «Сказанне пра Барыса і Глеба», словы, казанні і павучанні выдатнага прамоўцы і публіцыста 12ст. Кірылы Тураўскага, зборнікі Аўраамія Смаленскага, «Жыццё Ефрасінні Полацкай», «Жыццё Аўраамія Смаленскага».

Старажытнаруская мова на народнай аснове адлюстравана ў такіх творах, як «Аповесць мінулых гадоў», «Павучанне Уладзіміра Манамаха», «Слова пра паход Ігаравы». Тып старажытнарускай літаратурнай мовы атрымаў шырокае прымяненне ў справавым пісьменстве: Дагаворная грамата смаленскага князя Мсціслава Давыдавіча з Рыгай і Гоцкім берагам 1229г., Грамата Гердзена 1264г., Грамата

полацкага князя Ізяслава каля 1265г., Дагавор Полацка з Рыгай каля 1330г., «Руская праўда».

Аб пашырэнні ў старажытнасці на Беларусі пісьменства бытавога прызначэння сведчаць такія помнікі, як надпіс на крыжы Ефрасінні Полацкай 1161г., надпісы на камянях, высечаныя ў гонар полацкага князя Барыса, надпіс на камені 1171г. ў гонар князя Рагвалода, берасцяныя граматы.

II. Старажытна беларуская літаратурная мова

На працягу 14 – 16 ст. пачала складвацца беларуская народнасць з уласцівай ёй моваю (навукоўцы называюць яе старабеларускай), асноўныя асаблівасці якой захоўваюцца да нашага часу. Прыкладна з сярэдзіны 15ст. пісьменства на тэрыторыі Беларусі насычаецца спецыфічна беларускімі асаблівасцямі ў такой меры, што пачынаючы з гэтага часу ёсць усе падставы гаварыць пра беларускую літаратурную мову, якая сваімі арфаграфічнымі, граматычнымі і лексічнымі рысамі прыкметна адрознівалася ад старажытнарускай літаратурнай мовы, але цалкам не парвала сувязі з ёй. У беларускім пісьменстве старажытнага перыяду беларуская пісьмовая мова мела назву «русский язык». Азначэнне «русский» паходзіць ад этноніма «Русь», якім у шматнацыянальным Вялікім княстве Літоўскім абазначалася частка ўсходнеславянскага насельніцтва, што ўваходзіла ў склад ВКЛ. Назва «белорусский язык» пачала ўжывацца толькі ў сярэдзіне 17ст. ў Рускай дзяржаве.

На Беларусі ў 15 – першай палове 17ст. самым распаўсюджаным было справавое (актавае, канцылярска-юрыдычнае) пісьменства. Да яго адносяцца шматлікія акты, граматы, дагаворы і статуты. Распаўсюджанню гэтага віду пісьменства садзейнічаў той факт, што ў ВКЛ, у склад якога тады ўваходзіла Беларусь, беларуская мова стала дзяржаўнай. Буйнымі помнікамі канцылярска-юрыдычнага пісьменства з'яўляюцца: Метрыка ВКЛ, Статуты ВКЛ (1529, 1566, 1588гг.). У 16 і 17ст. на беларускай мове вялася дакументацыя ў гарадскіх управах, магістратах і магдэбургіях, у гарадскіх, земскіх і замкавых судах, яна выкарыстоўвалася ў дыпламатычнай і прыватнай перапісцы. Справавое пісьменства было самым прагрэсіўным паводле адлюстравання рысаў жывой беларускай мовы.

Адно з вядучых месцаў па колькасці вядомых помнікаў і па разнастайнасці жанраў пісьменства эпохі беларускай народнасці займае свецка-мастацкая літаратура. Самым старажытным і пашыраным жанрам з'яўляюцца летапісы (Радзівілаўскі, летапіс Аўраамкі). У 16 і першай палове 17ст. афіцыйнае дзяржаўнае летапісанне дапоўнілася гістарычнымі запіскамі мясцовага характару (Баркулабаўскі летапіс), мемуарнымі творамі («Гістарычныя запіскі» Ф.М.Еўлашоўскага, «Дыярыуш» А.Філіповіча), перакладнымі воінскімі і рыцарскімі раманамі і аповесцямі («Александрыя», «Аповесць пра Трою», «Аповесць пра Трышчана», «Аповесць пра Баву», «Гісторыя пра Атылу»), перакладнымі хронікамі («Хроніка» М.Стрыйкоўскага). Пералічаныя арыгінальныя і перакладныя творы адлюстроўваюць высокую ступень развіцця старабеларускай літаратурнай мовы, багацце і разнастайнасць яе выяўленчых сродкаў.

Беларуская мова пранікае і ў сферу рэлігійнай літаратуры. У 15ст. на беларускую мову была перакладзена «Песня песням». У 1517-1519гг. беларускі першадрукар, асветнік і гуманіст Францыск Скарына зрабіў пераклад большай

часткі кніг Старога завету. Захаваўшы царкоўнаславянскую аснову, Скарына насыціў свой пераклад беларускімі рысамі ў такой меры, што ў цэлым мова яго перакладу заняла прамежкавае становішча паміж царкоўнаславянскай і беларускай мовамі.

З’яўленне на беларускай мове арыгінальных твораў рэлігійнага прызначэння звязана з іменем буйнога асветніка і ідэолага гуманізму і рэфармацыі на Беларусі і Літве Сымона Буднага, які ў 1562г. выдаў у Нясвіжы на беларускай мове дзве кнігі – «Катэхізіс» (павучанне, настаўленне) і «Апраўданне грэшнага чалавека перад Богам».

Значным крокам у пашырэнні ролі беларускай мовы ў рэлігійнай сферы было выданне на беларускай мове каля 1580г. В.Цяпінскім «Евангелля». Гэта выданне вылучаецца тым, што беларускі тэкст змешчаны паралельна з царкоўнаславянскім.

На фоне гэтых звестак парадаксальным даводзіцца лічыць той факт, што ў старажытны перыяд на беларускай мове не было створана ні падручнікаў, ні слоўнікаў. Пісьмовай мовай авалодвалі па ўзорах пісьмовых тэкстаў. З канца 16ст. беларуская мова стала абавязковым прадметам навучання ў праваслаўных брацкіх школах, дзе вывучаліся таксама польская, лацінская і грэчаская мовы. Выкладчыкам і вучням такіх школ вельмі патрэбен быў перакладны слоўнік. У 1596г. Л.Зізаній выдаў у Вільні «Лексіс», дзе тлумачыў незразумелыя царкоўнаславянскія словы сродкамі беларускай мовы (врачую – лечу, мель – вапна и тыж крейда, месьць – помста, баснь – казка, слово, байка). У рээстравай частцы слоўніка 1061 слова, а ў тлумачальнай – больш за 2 тысячы. У 1627г. Памва Бярында выдаў у Кіеве «Лексікон», які змяшчаў каля 7000 слоўнікавых артыкулаў. Беларускі моўны матэрыял выкарыстоўваецца ў якасці тлумачальнага і ў «Граматыцы» М.Сматрыцкага (1619г.).

Такім чынам, у 16 і першай палове 17ст. старабеларуская літаратурная мова дасягнула найвышэйшага ўзроўню развіцця, атрымала прымяненне ў найважнейшых галінах грамадскага і культурнага жыцця беларускага насельніцтва. Разам з тым якраз у гэты перыяд у абставінах новых палітычных і культурных умоў жыцця беларускага народа сфера выкарыстання беларускай мовы пачала звужацца, што пазней прывяло да яе заняпаду. У складаных палітычных абставінах сярэдзіны 16ст. беларуска-літоўская шляхта зрабілася буйной палітычнай сілай, якая, каб забяспечыць сваё палітычнае і эканамічнае становішча, пачала імкнуцца да ўстанаўлення ў ВКЛ важнейшых дзяржаўных інстытутаў на польскі ўзор. У другой палове 16ст. польская мова і польская культура пачалі інтэнсіўна распаўсюджвацца ў вышэйшых колах беларускага грамадства. Каб абараніць беларускую мову, у Статут ВКЛ 1566г. быў уключаны спецыяльны пункт аб ужыванні ў справаходстве беларускай мовы. Гэты пункт быў захаваны ў Статуце 1588г. і ў перакладзе Статута на польскую мову ў 1614г. Але апошні спецыяльным артыкулам дазваляў каталіцкай царкве ўжываць польскую мову як афіцыйную. Беларускія арыстакраты пачалі пісаць свае прозвішчы польскімі літарамі пад дакументамі на беларускай мове. Пазней у дакументах па-беларуску пісалі толькі традыцыйныя формулы ў пачатку і ў канцы, тады як асноўны тэкст пісаўся па-польску. У сярэдзіне 17ст. некаторы час дакументы пісаліся па-беларуску, але з кароткім выкладам зместу на польскай мове. У 1696г. ўсеагульная канфедэрацыя саслоўяў прыняла пастанову пісаць справавыя паперы дзяржаўнага значэння па-польску. На беларускай мове

працягвалі пісаць дакументы мясцовага значэння (запаветы, распіскі, прыватныя лісты). Заняпад беларускай мовы ў афіцыйным справаводстве супаў са звужэннем яе ролі ў іншых галінах культурнага жыцця. Скарацілася колькасць рукапіснай свецкай і рэлігійнай літаратуры, фактычна перасталі друкаваць беларускія кнігі і тагачасныя друкарні. Навучанне вялося на польскай і лацінскай мовах. Беларуская мова вывучалася толькі ва уніяцкіх базыльянскіх школах.

У 18ст. беларуская мова атрымала пісьмовую фіксацыю галоўным чынам у інтэрмедых і інтэрлюдых да драматычных твораў, што ставіліся ў тагачасных вучылішчах. З іх асаблівую цікавасць маюць дзве камедыі выкладчыкаў рыторыкі Забельскай дамініканскай калегіі К.Марашэўскага і М.Цяцёрскага.

III. Новая беларуская літаратурная мова

У канцы 18ст. ў выніку трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай Беларусь была канчаткова далучана да Расійскай імперыі. З гэтага часу афіцыйнай мовай на Беларусі стала руская. Аднак да 1830-х гадоў па-ранейшаму шырока ўжывалася і польская мова, якая захоўвалася ў справаводстве і школьным навучанні, на ёй гаварылі і пісалі польскія і мясцовыя памешчыкі і арыстакраты.

Адсутнасць свайго нацыянальнага дзяржаўна-палітычнага ўтварэння было галоўнай прычынай таго, што працэс складвання агульнай пісьмова-літаратурнай нацыянальнай мовы адбываўся больш за стагоддзе: ад пачатку XIX ст. да 20-х гадоў XX ст. Паколькі ў значнай ступені традыцыі старабеларускага пісьменства аказаліся перарванымі, новая беларуская літаратурная мова (сучасная) узнікала на народна-дыялектнай аснове.

Сярод найбольш ранніх помнікаў беларускага пісьменства вылучаюцца ананімныя творы, з якімі і звязана ўзнікненне новай беларускай літаратуры і літаратурнай мовы: гутаркі «Праўда», «Вясна, голад, перапала», «Вось які цяпер люд стаў», «Гутарка Данілы са Сцяпанам», вершаванае апавяданне «Тэатр», парадыйна-сатырычныя паэмы «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе». Характэрныя рысы беларускай народнай гаворкі адлюстроўваюць і творы беларускіх пісьменнікаў першай паловы 19ст.: верш Паўлюка Багрыма «Зайграй, зайграй, хлопча малы», творы Яна Чачота, Яна Баршчэўскага, А.Рыпінскага, В.Каратынскага, У.Сыракомлі і інш. Найбольш буйной фігурай гэтага часу з'яўляецца В.Дунін-Марцінкевіч, ад якога па сутнасці пачынаецца шлях новай беларускай літаратуры. В.Дунін-Марцінкевіч свядома стаў апрацоўваць жывую мову беларускага народа, шукаць у ёй адпаведныя сродкі і прыёмы літаратурнага выказвання.

Важную ролю ў працэсе фарміравання беларускай літаратурнай мовы ў 19ст. адыгрывала публіцыстыка, у прыватнасці нелегальная газета «Мужыцкая праўда» Кастуся Каліноўскага (вышла 7 нумароў).

Пасля падаўлення паўстання 1863г. рэзка ўзмацніўся сацыяльны і нацыянальны прыгнёт беларускага народа. 30 верасня 1865г. міністр унутраных спраў Расіі Валугеў спецыяльным цыркулярам забараніў "...друкаваць ...выданні на літоўскім і жмудскім дыялекце; ...перавоз, продаж і распаўсюджванне такіх выданняў", а ў выпадку парушэння гэтага цыркуляра забароненыя выданні канфіскаваліся.

У 19ст. распачаліся спрэчкі адносна характару беларускай мовы. Адны даследчыкі (С.Ліндэ, Я.Чачот, К.Калайдовіч) разглядалі беларускую мову як самастойную і заклікалі яе вывучаць, іншыя (У.Даль, А.Сабалеўскі, І.Сразнеўскі) лічылі беларускую мову гаворкай рускай мовы. Навуковым вывучэннем беларускага пісьменства ў 19ст. плённа займаліся І.Грыгаровіч, П.Шпілеўскі, І.Насовіч (аўтар «Слоўніка беларускай мовы», 1870г., 30 тысяч слоў), М.Гарбачэўскі (выдаў у 1874г. «Слоўнік старажытнай актавай мовы Паўночна-Заходняга краю і царства Польскага», які змяшчаў каля 400 беларускіх і больш за пяць тысяч лацінска-польскіх юрыдычных тэрмінаў), І.Навіцкі (аўтар «Даведачнага слоўніка юрыдычных тэрмінаў старажытнай актавай мовы паўднёва-заходняй Расіі» на 600 тэрмінаў). У 1880г. быў апублікаваны артыкул К.Апеля «Аб беларускай мове», у якім зроблена спроба апісаць важнейшыя рысы беларускай мовы ў галіне фанетыкі і марфалогіі. Заснавальнікам беларускага мовазнаўства лічыцца Я.Ф.Карскі, аўтар працы «Беларусы» (кн.1- 7, 1903-1922гг.).

Пачатак 20 ст. азнаменаваўся пашырэннем нацыянальна-вызваленчага руху, ажыўленнем кнігавыдавецкай дзейнасці. 24 лістапада 1905г. ўступіў у дзеянне так званы закон аб свабодзе друку, які дазваляў друкаваць творы беларускай літаратуры і пераклады на беларускую мову з іншых моў. Аднак беларускую мову паранейшаму забаранялі выкарыстоўваць у сферы грамадска-культурнага і палітычнага жыцця, не мела яна доступу і ў школы.

У 1906г. ў Пецярбургу было заснавана беларускае выдавецкае таварыства «Загляне сонца і ў наша аконца», якое праіснавала да першай сусветнай вайны. Выдавецтва пачало выпускаць першыя буквары на роднай мове: «Беларускі лемантар, або Першая навука чытання» К.Каганца (1906г.), «Першае чытанне для дзетак беларусаў» Цёткі (1906г.), «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Я.Коласа (1909). У 1907г. ў Вільні пачынае работу выдавецтва «Наша ніва», пазней узнікаюць выдавецкія суполкі «Мінчук», «Наша хата», «Палачанін» і інш.

З 1906г. пачынаецца гісторыя беларускай легальнай прэсы, калі з'яўляюцца газеты «Наша доля», «Наша ніва», «Гоман», «Дзянніца», «Bielarus». На беларускай мове таксама выдаваліся сельскагаспадарчы часопіс «Саха», літаратурна-навуковы штотомесячнік для беларускай моладзі «Лучынка», студэнцкі часопіс «Раніца».

У 1918г. былі надрукаваны першыя падручнікі па беларускай мове, сярод якіх найбольшае значэнне мела «Беларуская граматыка для школ» Б.Тарашкевіча. Аўтар яе паслядоўна вызначыў граматычныя рысы беларускай мовы, дакладна сфармуляваў асноўныя прынцыпы і правілы беларускай арфаграфіі. «Граматыка» паклала пачатак навуковай распрацоўцы правапісных і граматычных нормаў беларускай мовы.

З 20-х гадоў XX ст. беларуская мова набывае шырокія грамадскія функцыі, што запатрабавала стварэння нацыянальнай тэрміналогіі, здольнай абслугоўваць важнейшыя сферы сацыяльна-грамадскага жыцця. У 1921г. да ажыццяўлення гэтай задачы прыступіла Навукова-тэрміналагічная камісія, а ў 1922г. заснаваны на яе базе Інстытут беларускай культуры. На працягу 1922-1930-х гадоў было апрацавана і выдадзена 24 тэрміналагічныя галіновыя слоўнікі.

У гэты перыяд разгарнулася шырокая дыскусія па пытаннях нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы. Для ўпарадкавання нормаў роднай мовы ў лістападзе 1926г. была склікана Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і

азбукі. Для апрацоўкі матэрыялаў канферэнцыі і канчатковай выпрацоўкі праекта правапісу была створана спецыяльная камісія ў складзе С.Некрашэвіча, А.Багдановіча, Я.Лёсіка, В.Ластоўскага, П.Бузука, Я.Бялькевіча, Я.Купалы, У.Чаржынскага. У 1933г. быў выдадзены «Праект спрашчэння беларускага правапісу», на аснове якога Саўнарком БССР прыняў пастанову «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу», якая ўпершыню ў гісторыі беларускай літаратурнай мовы заканадаўча абвясціла агульнадзяржаўнымі, г.зн. абавязковымі для кнігадрукавання, радыёвяшчання, школьнага выкладання, справаводства і г.д. пэўныя нормы беларускага правапісу і граматыкі. З улікам гэтай пастановы ў 1934г. быў выдадзены разгорнуты і дэтальны звод арфаграфічных правілаў «Правапіс беларускай мовы». Арфаграфічная рэформа 1933г. ў гісторыі беларускага мовазнаўства – з’ява неадназначная. З аднаго боку, яна ў значнай ступені абагульніла і рэалізавала здабыткі беларускага мовазнаўства 20-х гадоў, пэўным чынам сістэматызавала правапіс, спрыяла стабілізацыі арфаграфічных нормаў беларускай мовы. З другога боку, рэформа падпала пад моцны палітыка-ідэалагічны ўплыў. Ва ўмовах узятага кіраўніцтвам краіны курса на барацьбу з «нацдэмамі», на збліжэнне народаў і зліццё іх культур у адну культуру з адной агульнай мовай важным стала не так адлюстраванне нацыянальную спецыфіку беларускай мовы, як прывесці правапіс у адпаведнасць з рускай арфаграфічнай традыцыяй. Таму і пасля рэформы ў беларускім правапісе заставалася шмат нявырашаных пытанняў, супярэчлівых напісанняў.

З мэтай далейшага ўпарадкавання беларускага правапісу была створана Арфаграфічная камісія на чале з Я.Коласам і К.Крапівой, якая распрацавала «Праект змен і ўдакладненняў беларускага правапісу» (апублікаваны ў 1951г., дапрацаваны ў 1956г.), які быў зацверджаны ў маі 1957г. спецыяльнай пастановай Савета Міністраў БССР «Аб ўдакладненні і частковых зменах існуючага беларускага правапісу». З улікам гэтай пастановы ў 1959г. быў выдадзены збор правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі.

Са зменай палітычнай сітуацыі ў канцы 1980-х гадоў, калі Беларусь стала суверэннай дзяржавай, калі сталі пашырацца сферы выкарыстання беларускай мовы, павялічваюцца кола яе носьбітаў, пытанні аб новым удакладненні і ўдасканаленні правапісу зноў сталі на парадак дня. 19 -- 20 лістапада 1992г. у Мінску была праведзена канферэнцыя «Праблемы беларускага правапісу». Удзельнікі канферэнцыі прынялі пастанову, у якой адзначаецца, што рэформа правапісу 1933г. ёсць факт палітычнага ўмяшання ў моўны працэс.

26 студзеня 1990г. 14-я сесія Вярхоўнага Савета БССР прыняла закон «Аб мовах у Беларускай ССР» і вызначыла парадак ужывання беларускай, рускай і іншых моў у рэспубліцы. Паводле гэтага закона беларуская мова стала адзінай дзяржаўнай мовай на тэрыторыі Беларусі. Закон прадугледжваў аднаўленне беларускай мовы найперш у сферы афіцыйна-справавога ўжытку, у адукацыі.

14 мая 1995г. адбыўся агульнарэспубліканскі рэферэндум, дзе большая частка насельніцтва выказалася за дзяржаўнае двухмоўе, г.зн., што беларуская мова пакуль не выкарыстоўваецца як дзяржаўная ў розных сферах жыцця краіны, не з’яўляецца рэальным сродкам зносін.

4. Разнавіднасці беларускай мовы. Паняцце нормы. Сістэма моўных нормаў

Як і многія іншыя мовы свету, беларуская мова існуе ў дзвюх разнавіднасцях: дыялектнай і літаратурнай.

Дыялектная мова – гэта мова народа, якая выступае ў выглядзе мясцовых гаворак. Гаворка – гэта мова аднаго ці некалькіх населеных пунктаў з аднатыпнымі моўнымі рысамі. Мясцовыя гаворкі распаўсюджаны толькі на пэўнай тэрыторыі, выкарыстоўваюцца звычайна ў вуснай форме. Гаворкі аб’ядноўваюцца ў дыялекты. На тэрыторыі Беларусі два дыялекты: паўночна-ўсходні і паўднёва-заходні, паміж якімі вылучаюцца сярэднебеларускія гаворкі, якія з’яўляюцца пераходнымі. Кожны з дыялектаў мае свае асаблівасці ў лексіцы, фанетыцы, марфалогіі, сінтаксісе, якія адрозніваюць іх адзін ад аднаго і ад літаратурнай мовы. Напрыклад, літаратурнаму найменню калодзеж у паўднёва-заходнім дыялекце адпавядае назва каварат, а ў паўночна-ўсходнім – асвер.

Літаратурная мова – апрацаваная, упарадкаваная, унармаваная форма нацыянальнай мовы. Яна распаўсюджана на ўсёй тэрыторыі Беларусі, з’яўляецца сродкам зносін у розных сферах жыцця беларускага народа. Для яе характэрна адзінства, устойлівасць, стабільнасць, якія забяспечваюцца цэлай сістэмай нормаў.

Літаратурная норма – гэта ўзор або правіла, выпрацаванае грамадствам і зафіксаванае ў слоўніках, граматыках, спецыяльных даведніках. Афіцыйнае прызнанне нормы называецца яе кадыфікацыяй. Змены нормаў адбываюцца нячаста, звычайна ў выніку рэформаў або ўдакладненняў правапісу.

У сістэму моўных нормаў уваходзяць:

- арфаэпічныя нормы, якія вызначаюць правільнае вымаўленне гукаў і іх спалучэнняў;
- акцэнталагічныя нормы – правільная пастаноўка націску;
- арфаграфічныя нормы – правільная перадача вуснай мовы на пісьме;
- словаўтваральныя нормы – правільнае ўтварэнне новых слоў у адпаведнасці з законамі мовы;
- марфалагічныя нормы – правільнае ўжыванне формаў слоў;
- сінтаксічныя нормы – правільная пабудова словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў;
- пунктуацыйныя нормы – правільная пастаноўка знакаў прыпынку;
- лексічныя і фразеалагічныя нормы – правільны выбар слова і ўстойлівага выраза, дарэчнасць іх прымянення ў адпаведнасці са значэннем;
- стылістычныя нормы – выкарыстанне моўных сродкаў у адпаведнасці з пэўным стылем, моўнай сітуацыяй.

Літаратурная мова існуе ў дзвюх формах – вуснай і пісьмовай. Вуснай формай карыстаюцца пры непасрэдных моўных кантактах: у гутарках, на занятках, у публічных выступленнях. Пісьмовую мову ўспрымаюць зрокава, таму захаванне ў ёй літаратурных нормаў набывае сілу закона. Асноўныя асаблівасці пісьмовай мовы – дакладнае словаўжыванне і правільная сінтаксічная арганізацыя тэксту.

КСРС 2. Прасодыка, націск, інтанацыя.

Пытанні:

1. Акцэнтная структура слова. Фанетычная прыроды націску.
2. Тыпы і акустычныя характарыстыкі беларускага націску.
3. Функцыі націску.
4. Акустычныя характарыстыкі, фразэўтваральны патэнцыял, лінгвістычная значнасць, кампаненты інтанацыі.
5. Асноўныя функцыі інтанацыі: камунікатыўная, вылучальная, арганізавальная, эмацыянальная.
6. Асноўныя камунікатыўныя тыпы выказванняў: апавядальны, пыталыны, клічны.
7. Інтанацыйныя канструкцыі (ІК) і іх тыпы ў беларускай мове.

Літаратура

1. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.232-234; 382-383; 497-498.
3. Вардомацкі Л.М. Особенности ударения существительных в русском, белорусском и украинском языках. – Мн.: Выш. шк., 1988. – 128 с.
4. Выгонная Л.Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – С.5-186.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
6. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
7. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1995. – С.61-75.
8. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С.52-57.
9. Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.135-148.
10. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
11. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – С.236-313.

КСРС 3. Арфаэпія і графіка.

Пытанні:

1. Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, вымаўленне зычных (у моцных і слабых пазіцыях). Вымаўленне гукаў у запазычаных словах. Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.
2. Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы. Алфавіт і графіка. Прынцыпы

беларускай графікі.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – Ч.1. – С.40-45.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С.51-53.
4. Бірыла М.В. Да пытання аб фарміраванні і важнейшых нормах беларускага літаратурнага вымаўлення // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1958. – № 3.
5. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. для студэнтаў-завочнікаў. – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк. – 1985. – С.75-76.
6. Выгонная Л.Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – С. 187-194.
7. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
8. Падлужны А.І. Фаналагічная сістэма беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1969. – 144 с.
9. Падлужны А.І., Чэкаман В.М. Гукі беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1973. – 264 с.
- 10.Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
- 11.Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
- 12.Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. – Мн.: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
- 13.Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі і інш. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1995. – С.103-105.
- 14.Сямешка Л.І. Беларуская мова: Вучэб. дапам. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – С.148-152.
- 15.Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
- 16.Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. С.314-317.
- 17.Фанетыка слова ў беларускай мове. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 200 с.
- 18.Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
- 19.Янкоўскі Ф.М. Беларускае літаратурнае вымаўленне. -- 4 выд. -- Мн., 1976. – 91 с.

Матэрыялы да КСРС № 3.

Графіка – сукупнасць сродкаў пісьма (літарных і нялітарных), сістэма адносін паміж літарамі і гукамі, а таксама абрыс літар, знакаў.

Літары — гэта графічныя знакі, якія выкарыстоўваюцца для абазначэння на пісьме гукаў, графічныя сродкі мовы; графіка разглядае, якія гукавыя значэнні маюць асобныя літары, як яны чытаюцца. Такім чынам, адна з асноўных задач графікі — устанаўленне ўзаемаадносін паміж гукамі вуснай мовы і літарамі алфавіта, якія перадаюць на пісьме гукі мовы. Асноўнымі графічнымі сродкамі для перадачы на пісьме вуснай мовы з'яўляюцца літары. Акрамя літар, да сістэмы графічных сродкаў належаць нялітарныя знакі: *апостраф*, *злучок* (дэфіс), *знак націску*, *знак параграфа*, *знакі прыпынку*, *лічбы* і розныя *матэматычныя знакі*, *прамежкі паміж словамі і часткамі друкаванага тэксту*. У спецыяльным відзе пісьма — *транскрыпцыі* — ужываюцца і іншыя графічныя знакі (знак мяккасці, даўжыні, кароткасці, закрытасці і г. д.).

Ступень дасканаласці графічнай сістэмы вызначаецца тым, наколькі дакладна літары пісьма адпавядаюць гукам мовы. Ідэальнай графікі, у якой кожная літара адпавядала б асобнаму гуку, а кожны гук выражаўся б літарным знакам, быць не можа, таму што для абазначэння ўсяго багацця гукаў мовы спатрэбілася б вельмі многа пісьмовых знакаў (літар). Таму ў кожнай, у тым ліку і ў беларускай, мове дзейнічае закон эканоміі моў-ных сродкаў, у адпаведнасці з якім літарнымі знакамі абазначаюцца далёка не ўсе гукі.

Алфавіт і графіка

Сукупнасць літар, прынятых у мове і размешчаных у пэўным парадку, называецца алфавітам. Слова *алфавіт* утворана ад назваў грэчаскіх літар альфа і бэта (новагрэч.— віта). У моўнай практыцы ўжываецца яшчэ тэрмін “азбука”, які ўтварыўся ад назваў першых дзвюх літар стараславянскага алфавіта: “ — аз і в — букі.

Паслядоўнасць размяшчэння літар у алфавіце з'яўляецца агульнапрынятай і абавязковай, хоць па сваім характары ўмоўнай. Кожная літара ў алфавіце мае сваё пэўнае месца і назву, якую не трэба блытаць з гучаннем. Пераважная большасць назваў літар беларускага алфавіта простая: *бэ, вэ, гэ, джэ; ка, ха, ша; эл, эм. эр, эс. эф і г. д.* Састаўных назваў толькі тры: *і нескладовае, у не-складовае, мяккі знак*.

У беларускім алфавіце 34 літары (23 — для абазначэння зычных, 10 — галосных і мяккі знак), кожная з якіх выступае ў дзвюх разнавіднасцях — як вялікая і радковая (малая). Адрозніваюцца таксама друкаваныя і рукапісныя літары. Гэтыя чатыры разнавіднасці адной і той жа літары з'яўляюцца алографамі адной графемы. Графем, як і літар, у беларускім алфавіце 34. Беларускі алфавіт мае ў сваім складзе ў (у нескладовае), адсутнічаюць у ім літары *ь* і *ш*, іншыя малюнак, чым у рускай мове, мае літара *і*. У беларускім алфавіце ўжываюцца толькі два **дыграфы** — *дж, дз*. Апостраф ['] літарай не лічыцца, у склад алфавіта не ўваходзіць. Літары *ь, ў* у сучаснай моўнай практыцы ўжываюцца толькі ў радковай форме. Яны могуць мець і форму вялікай літары, калі ўсё слова, у склад якога яны ўваходзяць, пішацца з вялікай літары, напрыклад: *ВЯЛІКІ ДЗЕНЬ, ВЯСНА Ў ЛЕСЕ* (загалоўкі мастацкіх твораў). Літара *ы* ў форме вялікай літары ўжываецца ў пачатку некаторых іншамовных уласных назваў: *Ыйсон, Ындын*.

Літары беларускага алфавіта лёгка для ўспрымання і напісання. У іх мала дыякрытычных (надрадковых) значкоў, якія патрабуюць адрыву рукі пры пісьме. З дыякрытычнымі значкамі ўжываюцца толькі літары *ё, і, й*. Адрозненне паміж графікай і алфавітам асабліва выразна выяўляецца пры супастаўленні графікі і

алфавіта розных моў. Так, напрыклад, у беларускім і англійскім алфавітах ёсць аднолькавыя літары А — а, В — в, Е — е, М — м. О — о, Р — р, Т — т, Х — х, якія ў гэтых мовах абазначаюць розныя гукі. Так, літара в у беларускай мове абазначае гук [в], а ў англійскай мове — гук [v]; літара с у беларускай мове абазначае гук [с], а ў англійскай мове — гук [k]; літара х у беларускай мове абазначае гук [х], а ў англійскай мове — спалучэнне гукаў [кс].

У алфавіце літар значна менш, чым гукаў. Гэта тлумачуцца тым, што адна літара можа абазначаць некалькі гукаў. Напрыклад, літара б абазначае цвёрды гук [б] і мяккі гук [б']:
[б]ываць — [б']нокль, [б]эз — [б']яжыць; літара н — цвёрды гук [н] і мяккі [н']:
[н]ага — [н']яма, [н]оч — [н']ёс. Парныя па цвёрдасці-мяккасці зычныя гукі абазначаюцца аднымі ж і тымі літарамі, і, такім чынам, для абазначэння 15 мяккіх зычных выкарыстоўваюцца тыя ж літары, што і для абазначэння цвёрдых. На пісьме мяккасць і цвёрдасць зычных абазначаецца галоснымі літарамі: а, о, э, ы, у — абазначаюць цвёрдасць папярэдняга зычнага; я, ё, е, і, ю — мяккасць папярэдняга зычнага. Такім чынам, для шасці галосных гукаў выкарыстоўваюцца дзесяць літар. Павелічэнне колькасці літар для перадачы галосных гукаў абумоўлена неабходнасцю абазначаць мяккасць пятнаццаці зычных, для якіх няма асобных літар у алфавіце. Гэта акалічнасць сведчыць аб рацыянальнасці і эканомнасці беларускай графікі.

Графіка і яе асаблівасці

Як вынікае з суадносін алфавіта і графікі, літары могуць абазначаць не адзін, а два і больш гукі. Так, напрыклад, літара з у беларускай мове абазначае гук [з]: [з]ажыць, гук [ж]: ра[ж]ыцца (разжыцца), гук [с]: ка[с]ка (казка). Сярод гэтых значэнняў літары з ёсць асноўныя і другарадныя.

Асноўныя значэнні літары маюць тады, калі абазначаюць гукі ў моцнай пазіцыі. Для зычных моцная пазіцыя — становішча перад галоснымі і санорнымі, для галосных — пад націскам. Так, літара з мае асноўнае значэнне, калі абазначае гук [з], які стаіць у моцнай пазіцыі — перад галосным (зажыць); у астатніх выпадках яна мае другараднае значэнне, бо абазначае гукі, якія стаяць у слабай пазіцыі — перад зычнымі — і вымаўляюцца, як [ж] і [с]: ра[ж]ыцца (разжыцца), ка[с]ка (казка). Літара ж выступае ў асноўным значэнні, калі абазначае гук [ж], які стаіць у моцнай пазіцыі: нажы, у другарадным значэнні — калі абазначае гук [ш]: но[ш] (нож). Літара е выступае ў асноўным значэнні, калі абазначае націскны гук [э]: [в'э]ды, у другарадным значэнні — калі абазначае ненаціскны, у прыватнасці пазанаціскны, гук [э^а]: зе[л'э^а]нь.

У беларускай мове ёсць літары адназначныя і двухзначныя. Адназначнымі называюцца літары, якія маюць адно гукавое значэнне, абазначаюць адзін гук. Да іх адносяцца літары а, э, о, у, ы, якія абазначаюць адпаведныя галосныя гукі — [а], [э], [о], [у], [ы]. Адназначныя таксама літары д, ж, й, т, ч, ш, ў, дыграфдж, якія абазначаюць цвёрдыя зычныя гукі [д], [ж], [й], [т], [ч], [ш], [ў], [г], што не маюць парных мяккіх. Двухзначнымі называюцца літары, якія маюць два гукавыя значэнні. Да іх адносяцца літары, якія абазначаюць царныя цвёрдыя і мяккія зычныя гукі: б, в, г, дз, з, к, л, м, н, п, с, ф, х, ц. У складзе гэтых літар абазначаюць толькі адзін пэўны гук: цвёрды [б] — у слове [б]ыла, мяккі [б'] — у слове [б']іць. Двухзначныя таксама літары е, ё, і, ю, я.

Мяккі знак (*ь*) самастойна гука не абазначае, але служыць для абазначэння якасці некаторых гукаў. Так, у слове *боль* *ь* абазначае мяккасць гука [л']: у гэтым слове чатыры літары, але тры гукі.

Прынцыпы беларускай графікі

Асаблівасцю беларускай графікі з'яўляецца *складовы*, або *сілабічны*, прынцып абазначэння гукаў. Ён заключаецца ў тым, што ў якасці адзінкі чытання выступае склад — спалучэнне зычнай і галоснай літар, г. зн. склад — адзіны графічны элемент. Так, напрыклад, каб правільна прачытаць (цвёрда ці мякка) *м* у словах *малы*, *мята*, неабходна звярнуць увагу на наступную за *м* галосную літару: у слове *малы* — гэта літара *а*, якая абазначае цвёрдасць папярэдняга зычнага [м] (*ма*), а ў слове *мята* — літара *я*, якая абазначае мяккасць папярэдняга зычнага [м'] (*мя*). Складовы прынцып графікі адносіцца да абазначэння цвёрдасці і мяккасці зычных і да абазначэння ёта [j].

У беларускім алфавіце няма спецыяльных літар для абазначэння цвёрдых і мяккіх зычных гукаў. Напрыклад, літара *л* ужываецца для абазначэння і цвёрдага [л] і мяккага [л']: цвёрдасць-мяккасць абазначаецца наступнай галоснай літарай: *лагер*, *лямпа*. Таму ў нашым алфавіце ёсць два рады галосных літар, адны з якіх (*а, о, у, э, ы*) паказваюць на цвёрдасць папярэдняга зычнага, а другія (*я, ё, ю, е, і*) — на мяккасць. Такім чынам, літары *а, о, у, э, ы* ў становішчы пасля зычных абазначаюць адпаведныя галосныя гукі і цвёрдасць папярэдніх зычных. Літары *я, е, ю, ё, і* абазначаюць у становішчы пасля зычных адпаведныя галосныя гукі і мяккасць папярэдніх зычных.

Акрамя гэтага, у канцы слова і перад зычнымі мяккасць зычных абазначаецца мяккім знакам (*вучань, вугаль, вольны, пісьмо, калісьці*). Цвёрдасць зычных перад зычнымі і ў канцы слоў не абазначаецца: *канверт, вугал, стол*.

Гук [j] (ёт) абазначаецца літарай *й* у канцы і сярэдзіне слова пасля галоснай: *май, твой, зайсці*. У астатніх выпадках ён абазначаецца разам з наступным галосным літарамі *я [ja], ё [jo], е [jэ], ю [ju], і [ji]*; напрыклад: *[ja]сны (ясны), [jэ]лка (елка), кра[ji]на (краіна)*. З прыведзеных прыкладаў відаць, што літары *я, ю, ё, е, і* абазначаюць адначасова два гукі—[j] і адпаведны галосны. Гэта бывае ў пазіцыях: 1) у пачатку слова: *ёлка [jo]лка*, 2) у сярэдзіне і канцы слова пасля галосных: *краіна, мая* — *[краj]іна, [маjа]*, 3) пасля апострафа: *аб'ява [абjава]*, 4) пасля мяккага [л']: *Ілья [іл'j'а]*, 5) пасля [ў]: *салаўя [салаўjа]*.

Гукавы прынцып пісьма заключаецца ў тым, што адзін і той жа гук абазначаецца заўсёды адной і той жа літарай. Ён прымяняецца пры ўжыванні адназначных зычных *д, дж, ж, р, т, ч, ш, у*, таму што пастаянная цвёрдасць гукаў [д], [дж], [ж], [р], [т], [ч], [ш], [ў] не патрабуе абазначэння іх наступнай галоснай літарай, а таксама галосных *а, э, о, у, ы*.

3 гісторыі беларускай графікі

Сучасная беларуская графіка заснавана на стара-жытнай кірыліцы, якая была складзена ў IX ст. на аснове грэчаскага алфавіта і атрымала шырокае распаўсюджанне на Русі з канца X ст. у сувязі з прыняццем хрысціянства (988 г.). Стараславянскі алфавіт, кірылаўскае пісьмо, не мог поўнасьцю адпавядаць фанетычнай сістэме старажытнаруускай мовы. Паступова відазмняючыся і прыстасоўваючыся да фанетычнай сістэмы старажытнаруускай мовы, кірылаўскі алфавіт на працягу доўгага часу з поспехам абслугоўваў пісьмовыя зносіны ўсходніх

славян, а пасля іх распаду — зносіны трох народаў — рускага, беларускага і ўкраінскага.

У 1708 г. кірылаўскі алфавіт быў рэфармаваны, з яго былі выкінуты некаторыя літары: *юсы, амега, ксі, пси*. Рэформа прадугледжвала спрашчэнне знешняга выгляду літар, набліжэнне іх па форме да літар лацінскага алфавіта. Замест старажытных назваў літар “аз”, “буки”, “веди” і г. д. пачалі ўжываць лацінскія назвы “а”, “бэ”, “вэ” і г. д., якія і замацаваліся ў далейшым. Рэфармаваны алфавіт атрымаў назву “гражданкі”, ім друкаваліся дзяржаўныя пастановы і кнігі свецкага зместу. Акрамя вызвалення алфавіта ад некаторых літар, адбывалася ўвядзенне ў яго новых. Так, у XVI ст. былі ўведзены літары *й* і *э*. К XX ст. з беларускага варыянта “гражданкі” выходзяць з ужытку літары *и, яць, ъ, џ, фіта, іжыца*, а для перадачы спецыфічна беларускіх фанетычных рыс былі ўведзены дадаткова літары ці спалучэнні літар — *ў, і, ё, дж, дз*.

Побач з “гражданкай” у XIX і пачатку XX ст. на Беларусі шырока выкарыстоўвалася лацінка — відазменены варыянт лацінскага алфавіта, які быў прыняты ў польскай мове. Лацінкай, напрыклад, былі надрукаваны творы В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, “Мужыцкая праўда” К. Каліноўскага, некаторыя зборнікі выбраных твораў Я. Купалы, Я. Коласа, Цёткі і іншыя публікацыі. У пачатку XX ст. газета “Наша ніва” і выданні выдавецкай суполкі “Загляне сонца і ў наша аконца” друкаваліся і “гражданкай” і прыстасаванай да гукавой сістэмы беларускай мовы лацінкай. Так, для абазначэння нескладовых [й] і [ў] выкарыстоўваліся лацінскія літары *i* і *u* (*zaihrajec, krou*); гук [g] фрыкатыўны абазначаўся лацінскай літарай *h* (*kaho, haspadar*), выбухны—літарай *g* (*garset, guzik*). Для абазначэння шыпячых і гукаў [z'], [дж], [х], як і ў польскай графіцы, ужываліся спалучэнні літар: [ш] — *sz*, [ч] — *cz*, [дж] — *dz*, [х] — *ch*, [z'] — *dz*. Шыпячы [ж] абазначаўся літарай *z*. У некаторых публікацыях *sz, cz* замяняліся літарамі *s, c*.

Мяккасць зычных абазначалася пры дапамозе спецыяльнага надрадковага значка над літарай або пры дапамозе літары *i*, якая пісалася пасля зычнай.

Па меры павелічэння колькасці публікацый на беларускай мове і ў сувязі з развіццём стыляў і жанраў кніжна-пісьмовай мовы становілася відавочным, што выкарыстанне дзвюх графічных сістэм з'яўляецца значнай перашкодай, тормазам у развіцці беларускай мовы. Гэта ўскладняла выдавецкую дзейнасць, звязаную са значнымі матэрыяльнымі выдаткамі, стварала цяжкасці ў вывучэнні мовы, перашкаджала натуральнаму развіццю і стабілізацыі вымаўленчых правілаў і нормаў, выпрацоўцы граматычных і арфаграфічных правілаў. На парадак дня паўставала пытанне аб прыняцці адзінага алфавіту. Вынікі праведзенай на старонках “Нашай нівы” публічнай дыскусіі паказалі, што большасць чытачоў газеты выказваецца ў карысць “гражданкі”, блізкай і зразумелай для масавага чытача. З 1912 г. “Наша ніва” і большасць беларускіх тэкстаў друкуюцца кірылаўскімі літарамі, больш звыклымі і знаёмымі для беларускага чытача, а лацінка паступова выходзіць з ужытку.

ПЫТАННІ ДА ЗАЛІКУ

1. Беларуская мова – элемент нацыянальнай культуры, фактар нацыянальнай свядомасці.
2. Сацыяльна-функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай мовы.
3. Беларуская літаратурная мова. Прыкметы літаратурнасці. Беларускія дыялекты.
4. Фанетыка як навука. Прадмет і аспекты вывучэння. Сувязь фанетыкі з іншымі дысцыплінамі.
5. Гукавое члянэнне моўнай плыні. Сегментныя і суперсегментныя фанетычныя адзінкі. Фанетычная транскрыпцыя.
6. Галосныя і зычныя гукі: артыкуляцыйнае, акустычнае і функцыянальнае адрозненне паміж імі.
7. Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных гукаў беларускай мовы.
8. Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных у беларускай мове.
9. Артыкуляцыйная база беларускай мовы. Гукапіс.
10. Функцыянальны аспект вывучэння гукаў. Фаналогія, яе прадмет і задачы.
11. Паняцце фанемы. Трактоўка фанемы ў розных фаналагічных школах.
12. Фаналагічная пазіцыя. Варыянты і варыяцыі фанемы.
13. Фанетычныя змены гукаў у моўнай плыні. Камбінаторныя і пазіцыйныя змены.
14. Асіміляцыйныя працэсы ў беларускай мове.
15. Акамадацыя і дысіміляцыя ў беларускай мове.
16. Прыстаўныя галосныя і зычныя ў беларускай мове.
17. Фанетычнае падаўжэнне гукаў, сцяжэнне гукаў, спрашчэнне груп зычных.
18. Аканне, яканне, дзеканне, цеканне.
19. Пазіцыйныя мены звонкіх – глухіх, цвёрдых – мяккіх, свісцячых – шыпячых, выбухных – афрыкат.
20. Гістарычныя чаргаванні гукаў у беларускай мове.
21. Склад як фанетычная адзінка. Асноўныя тэорыі склада.
22. Тыпы складоў у беларускай мове. Асноўныя прынцыпы складападзелу.
23. Націск як суперсегментная адзінка. Тыпы націска. Інтанацыя.
24. Арфаэпія зычных у моцных і слабых пазіцыях.
25. Арфаэпія галосных у моцных і слабых пазіцыях.
26. Адхіленні ад літаратурнага вымаўлення, іх прычыны.
27. Графіка, яе прадмет і задачы. Гісторыя беларускай графікі.
28. Графіка і алфавіт. Прынцыпы беларускай графікі.
29. Арфаграфія, яе прадмет і задачы. Апорнае напісанне і арфаграма.
30. Прынцыпы беларускай арфаграфіі.
31. Асноўныя арфаграфічныя правілы беларускай мовы.
32. Слова як асноўная адзінка лексікалогіі і мовы. Лексічнае значэнне слова.
33. Адназначнасць і шматзначнасць слоў.
34. Амонімы. Паронімы. Сінонімы. Антонімы.
35. Фарміраванне слоўнікавага складу беларускай мовы. Спрадвечная лексіка беларускай мовы. Запазычаная лексіка: шляхі і прычыны яе запазычвання. Асваенне іншамовных слоў.
36. Стылістычная дыферэнцыяцыя лексікі.
37. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле сферы яе выкарыстання.

38. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле актыўнага і пасіўнага складу.
39. Фразеалогія як раздзел мовазнаўства. Аб'ём і межы фразеалогіі.
40. Фразеалагічныя адзінкі. Семантычная класіфікацыя фразеалагізмаў.
41. Фразеалагізмы паводле іх паходжання.
42. Марфалагічная характарыстыка фразеалагізмаў.
43. Беларуская лексікаграфія і фразеаграфія.

Навуковая і вучэбна-метадычная літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мн.: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі / Пад рэд. А.І. Падлужнага. – Мн.: Нар. асвета., 1987. – С.6-40.
4. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мн.: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
5. Бірыла М.В. Да пытання аб фарміраванні і важнейшых нормах беларускага літаратурнага вымаўлення // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1958. – № 3.
6. Бурак, Л.І., Бурак І.Л. Сучасная беларуская мова. Арфаграфія і пунктуацыя. Практыкум. – Мн.: Універсітэцкае, 1993. – 247 с.
7. Вардомацкі Л.М. Особенности ударения существительных в русском, белорусском и украинском языках. – Мн.: Выш. шк., 1988. – 128 с.
8. Выгонная Л.Ц. Ад гука да літары. – Мн.: Нар. асвета, 1991. – 78 с.
9. Выгонная Л.Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – 215 с..
10. Вячорка В. Правапіс: Спроба сучаснае нармалізацыі // Спадчына. – 1995. -- № 5. – С.247-288.
11. Жураўскі А. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 36 с.
12. Запрудскі С. Парадоксы параўнальнага аналізу.// Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1990. – №1. – С. 14-16.
13. Івашуціч Я.М. Націск у дзеяслоўных формах сучаснай беларускай мовы. – Мн.: Вышэйшая школа, 1981. – 96 с.
14. Камароўскі Я.М. Сучасная беларуская арфаграфія – Мн.: Нар. асвета, 1985. – 160 с.
15. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфалогія. Марфалогія. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
16. Крывіцкі А.А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. – Мн., 1961. – 40 с.
17. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы – Мн.: Вышэйшая школа, 1984. – 268 с.
18. Куліковіч У.І. Беларускі правапіс: Правілы, заданні, кантрольныя работы. – Мн.: Завігар, 1998. – 280 с.
19. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы; пад рэд. А.Я.Баханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
20. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.

21. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С.316-317; 390-391; 555-557.
22. Лыч Л. Рэформа беларускага правапісу 1933 года: Ідэалагічны аспект. – Мн.: Навука і тэхніка, 1933. – 39 с.
23. Ляшчынская В.А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка: Вучэб. дапам. – Мн.: РІВШ БДУ, 2001. – С. 169-248.
24. Макарова Р.В. Понятие графики и графемы. // В кн.: Система и уровни языка. – М.: Наука, 1969. – С.78-89.
25. Мячкоўская Н. Пра магію літар, —азбучныя войны і арфаграфічныя забабоны // Культура. – 1999. – 16-22 студз. – С.14.
26. Падлужны А.І. Аб фанематычным прынцыпе ў беларускай арфаграфіі // У кн.: Лінгвістычныя даследаванні. – Мн., 1968. – С.19-24.
27. Падлужны А.І. Нарыс акустычны фанетыкі беларускай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1977. – 125 с.
28. Падлужны А.І. Праблемы варыянтнасці беларускай літаратурнай мовы // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Матэрыялы Міжнар. навук. канфер. – Мн.: БДУ, 1998. – С.28-32.
29. Падлужны А.І. Работа над памылкамі 1933-га // Бел. мова і літ. у школе. – 1991. -- № 3, 4.
30. Падлужны А.І. Фаналагічная сістэма беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1969. – 144 с.
31. Падлужны А.І., Чэкман В.М. Гукі беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1973. – 264 с.
32. Плотнікаў Б.А. Беларускае слоўніцтва. – Мн., 2003. – 168 с.
33. Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн.: Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
34. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн., 1959. – 160 с.
35. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
36. Працы Акадэмічнае конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С.48-113.
37. Сучасная беларуская мова: Вучэб. дапам. / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – С.147-149; 156-157; 163-164; 176-184; 185-203.
38. Сучасная беларуская мова. Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія / Я.М. Камароўскі [і інш.]. – Мінск: Вышэйшая школа, 1995. – 334 с.
39. Сцяцко П. Культура мовы. – Мн.: Тэхналогія, 2002. – С.9-19.
40. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 105-110.
41. Сямешка Л.І. Беларуская мова. Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія: Вучэбны дапаможнік. – Мн.: Сучаснае слова, 1999. – 224 с.
42. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

43. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / рэд. А.І. Падлужны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 335 с.
44. Фанетыка слова ў беларускай мове. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 200 с.
45. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
46. Шакун Л.М. Карані роднай мовы: Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. – Мн.: БДУ, 2001. – 206 с.
47. Шкраба І.Р. Варыянтнасць у сучаснай беларускай мове. – Мн.: ТАА “Асар”, 2004. – 240 с.
48. Шкраба І.Р. Да прычын узнікнення фанетычных варыянтаў у беларускай мове // Веснік БДУ. Сер. 4. Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. Псіхалогія. 1975. – № 1. – С.35-40.
49. Янкоўскі Ф.М. Беларускае літаратурнае вымаўленне. -- 4 выд. -- Мн., 1976. – 91 с.
50. Яновіч А.І. Станаўленне графічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы новага перыяду // Бел. лінгвістыка. – 1987. – Вып. 31. – С.16-23.

Слоўнікі

1. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У. Кандрацэня; пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 695 с.
2. Бірыла, М.В. Слоўнік націску ў беларускай мове / М.В. Бірыла. – Мінск: Народная асвета, 1992. – 144 с.
3. Булыка, А.М. Слоўнік іншамовных слоў: актуальная лексіка / А.М. Булыка. – Мінск: Попурри, 2005. – 336 с.
4. Граматычны слоўнік дзеяслова / НАН Беларусі. Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; Навук. рэд.: А.І. Падлужны; Уклад. В.П. Русак, Л. Ліхадзіўская. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 1252 с.
5. Граматычны слоўнік назойніка / НАН Беларусі. Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; Навук. рэд. А.Я. Міхневіч, В.П. Русак; Уклад.: Г.У. Арашонкава, Н.А. Чабатар, А.М. Астапчук, В.І. Уласевіч. – Мінск: Беларуская навука, 2008. – 1379 с.
6. Завальнюк, У.М. Слоўнік сучаснай беларускай мовы / У.М. Завальнюк, М.Р. Прыгодзіч, В.К. Раманцэвіч / пад агул. рэд. У.М. Завальнюка. – Мінск, Народная асвета, 2009. – 399 с.
7. Клышка, М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М.К. Клышка. – Мінск: Вышэйшая школа, 1993. – 445 с.
8. Лазоўскі, У.М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы: канкрэтныя выпадкі ўжывання / У.М. Лазоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 1994. – 293 с.
9. Лепешаў, І.Я. Слоўнік беларускіх прыказак: Даведнік / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Мінск: БелЭН, 1996. – 352 с.
10. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. – 672 с.; Т. 2 – 704 с.

11. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭН, 2004. – 448 с.
12. Прыгодзіч, М.Р. Пішам без памылак: асобна, разам, праз дэфіс / М.Р. Прыгодзіч. – Мінск: Парадокс, 2002. – 256 с.
13. Слоўнік асабовых уласных імён / НАН Беларусі. Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа; Навуковы рэдактар А.А. Лукашанец; Уклад. М.Р. Суднік. – 2-е выд., выпр. і дапрац. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 176 с.
14. Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1987. – 902 с.
15. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / Аўт.-склад. М.К.Клышка. — Мн.: ПУП “Радыёла-плюс”, 2005. – 672 с.
16. Старычонак, В.Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В.Дз. Старычонак. – Мінск: Вышэйшая школа, 1991. – 255 с.
17. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкі, Л.А. Антанюк. – Мінск: Вышэйшая школа, 1990. – 222 с.
18. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1999. – 784 с.
19. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / пад агульн. рэд. К.К. Атраховіча. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі. Т. 1, 1977. – 608 с.; Т. 2, 1978. – 768 с.; Т. 3, 1979. – 672 с.; Т. 4, 1980. – 767 с.; Т. 5, кн. 1, 1983. – 663 с.; Т. 5, кн. 2, 1984. – 608 с.
20. Шкраба, І.Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І.Р. Шкраба. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 320 с.

УЗОРЫ РАЗБОРАЎ

ФАНЕТЫЧНЫ АНАЛІЗ

1. Запісаць слова ў фанетычнай транскрыпцыі.
2. Ахарактарызаваць гукі: па месцы і спосабе ўтварэння, удзеле голасу і шуму, наяўнасці / адсутнасці палаталізацыі, а таксама адзначыць агубленасць (для зычных); указаць становішча адносна націску, рад, пад'ём, лабіялізаванасць / нелабіялізаванасць, а таксама ўплыў суседніх мяккіх зычных (для галосных).

Узор:

Выконваюць [вык'о́нва·j'°·у·ц']

[в] – зычны, губны, губна-зубны, шчылінны, санорны, цвёрды;

[ы] – галосны, ненаціскны, сярэдні рад, верхні пад'ём, нелабіялізаваны;

[к'] – зычны, язычны, заднеязычны, заднепаднябенны, змычны, шумны, глухі, цвёрды, агублены;

[о'] – галосны, націскны, задні рад, сярэдні пад'ём, лабіялізаваны;

[н] – зычны, язычны, прэднеязычны, зубны, змычна-праходны, насавы, санорны, цвёрды;

[в] – зычны, губны, губна-зубны, шчылінны, санорны, цвёрды

[а'] – галосны, ненаціскны, сярэдні рад, ніжні пад'ём, нелабіялізаваны, набывае больш прэдняю артыкуляцыю ў фазе рэкурсіі;

[j'°] – зычны, язычны, сярэднеязычны, сярэднепаднябенны, шчылінны, санорны, палатальны, агублены;

[у'] – галосны, ненаціскны, задні рад, верхні пад'ём, лабіялізаваны, набывае больш прэдняю артыкуляцыю на працягу ўсяго свайго ўтварэння;

[ц'] – зычны, язычны, прэднеязычны, прэднепаднябенны, змычна-шчылінны, шумны, глухі, мяккі.

АНАЛІЗ СКЛАДАВАЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА

1. Запісаць фанетычнае слова ў транскрыпцыі.
2. Лічбамі абазначыць ступень гучнасці гукаў.
3. Намаляваць хвалю санорнасці слова.
4. У транскрыпцыі вертыкальнымі рыскамі абазначыць складападзелы.
5. Пранумараваць склады і даць іх характарыстыку па першым і апошнім гукіх.

Узор:

Яблык [ja'блык]

342341

[ja] – націскны склад, прыкрыты, адкрыты;

[блык] – ненаціскны склад, прыкрыты, закрыты.

АНАЛІЗ СЛОЎНАГА НАЦІСКУ

1. Выводзіць, ці мае слова самастойны націск. Колькі націскаў у слове і якія яны (асноўныя ці пабочныя)? Калі слова не мае самастойнага націску, то яно будзе з'яўляцца праклітыкам ці энклітыкам?

2. Калі ў слове ёсць розныя граматычныя формы, то вызначыць месца націску ў іх. Рухомы ці нерухомы формаўтваральны націск у гэтага слова? На якія марфемы падае націск?
3. У вытворнага слова вызначыць месца націску ў тым слове, ад якога яно ўтварылася. Рухомы ці нерухомы словаўтваральны націск?

Узор:

Слова *нап'ячы́* мае адзін асноўны націск. Я нап'яку́, ты нап'ячэ́ш, ён нап'ячэ́, мы нап'ячом, вы нап'ячаце́, яны нап'яку́ць – асабовыя формы дзеясловаў у адзіночным і будучым простым часе маюць націск на канчатках. Гэта нерухомы формаўтваральны націск. Дзеяслоў нап'ячы́ ўтвораны ад дзеяслова п'ячы́, у якіх націскі падаюць на суфіксы. Словаўтваральны націск з'яўляецца таксама нерухомым.

АНАЛІЗ НАЦІСКУ Ў ТЭКСЦЕ

1. Абазначыць вертыкальнымі рыскамі межы паміж маўленчымі тактамі і фразамі.
2. Расставіць націскі – асноўны (´) і пабочны (`) слоўныя націскі, тактавы ("), фразавы (" ").

Узор:

І^ўсё^ж/ го^ра стр^аты /— `як^ні^дзі^ўна/ — не^прапада^ла//. І^х^оць дзяў^чат мно^га было^/, і^н^ават ле^пшыя/, не зні^ка^ла адзін^ота//. І^был^о пры^кра глядзэ^ць/ на^цё^мныя знаё^мыя стрэ^хі/, і^не^хаце^лася ісці^ ў^сяло^//. (І.Мележ)

АНАЛІЗ ІНТАНАЦЫЙНАЙ СТРУКТУРЫ ТЭКСТУ

1. Абазначыць межы паміж маўленчымі тактамі і фразамі.
2. Падкрэсліць цэнтры інтанацыйных канструкцый – склады з тактавым і фразавым націскамі.
3. Над гэтымі цэнтрамі напісаць лічбу, што характарызуе дадзеную ІК.

Узор:

Ты напісаў (ІК-3) ліст? // Ча́му ты не зрабіў гэтага раней (ІК-5) //?

ЛЕКСІЧНЫ АНАЛІЗ

1. Вызначыць значэнне слова.
2. Наяўнасць (фанетычныя, акцэнтныя, марфалагічныя) / адсутнасць варыянтаў у слова.
3. Адназначнае ці мнагазначнае слова. Акрэсліць значэнні мнагазначнага слова.
4. Тыпы лексічных значэнняў: прамое / пераноснае, матываванае / нематываванае, канкрэтнае / абстрактнае, агульнае / тэрміналагічнае, свабоднае / звязанае.
5. У слоў з пераносным значэннем высветліць від пераносу: метафара, метанімія, сінекдаха.
6. Нейтральнае ці эмацыянальна афарбаванае (ласк., жарт., іран., зневаж., груб) лексічнае значэнне.
7. Функцыянаванне слова: агульнаўжывальнае, абмежаванае ва ўжыванні (спецыяльная лексіка, дыялектная, жаргонная).
8. Актыўнасць / пасіўнасць выкарыстання слова: актыўнае, пасіўнае (устарэлае, неалагізм).

9. Функцыянальна-стылявая характарыстыка слова: міжстылістычнае, размоўнае, кніжнае (афіц.-справ., паэт., навук., публіц.)
10. Паходжанне слова: спрадвечнабеларускае, запазычанае са славянскіх моў ці з неславянскіх моў.
11. Падабраць сінонімы, антонімы да слова, указаць амонімы, калі ёсць.

Узор:

Высокая *скала* на белазе мора. Скала – “каменная гара з высокімі выступамі, крутымі схіламі”, адназначнае слова, не мае варыянтаў, ужыта ў прамым значэнні, нематываванае, канкрэтнае, агульнае, свабоднае, нейтральнае, агульнаўжывальнае, актыўнае, міжстылістычнае, спрадвечнабеларускае, сінонім – гара.

АНАЛІЗ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

1. Акрэсліць значэнне фразеалагізма.
2. Вызначыць, адназначны ці мнагазначны фразеалагізм.
3. Семантычны тып фразеалагізма: зрашчэнне, адзінства, спалучэнне, выраз.
4. Структурна-граматычны тып фразеалагізма: фразеалагізмы, якія граматычна адпавядаюць сказу, словазлучэнню, спалучэнню слоў. Вызначыць іх мадэлі. Напрыклад, злучнік + назоўнік (як бабёр), назоўнік + дзеяслоў (сэрца разрываецца) і інш.
5. Марфалагічная класіфікацыя фразеалагізмаў: субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад’ектыўныя, адвербіяльныя.
6. Варыянты фразеалагізмаў: фанетычныя, акцэнтныя, марфалагічныя, сінтаксічныя, лексічныя.
7. Стылістычная афарбаванасць фразеалагізмаў: стылістычна нейтральныя, кніжныя і размоўныя. Негатыўная ці пазітыўная канатацыя ў фразеалагізма?
8. Паходжанне фразеалагізмаў: агульнаславянскія, агульнаўсходнеславянскія, уласнабеларускія і запазычаныя.
9. Функцыянаванне фразеалагізмаў: актыўнае выкарыстанне, пасіўнае выкарыстанне (спецыяльныя фразеалагізмы, устарэлыя фразеалагізмы ці фразеалагізмы-неалагізмы).

Узор:

Галасаваць абедзвюма рукамі – “з вялікай ахвотай і поўнасьцю падтрымліваць каго-, што-небудзь”, фразеалагізм адназначны, фразеалагічнае спалучэнне, граматычна адпавядае простама сказу (дзеяслоў + лічэбнік + назоўнік), дзеяслоўны фразеалагізм, мае марфалагічны варыянт (прагаласаваць абедзвюма рукамі), стылістычна нейтральны, агульнаўсходнеславянскі, фразеалагізм мае актыўнае выкарыстанне.

II СЕМЕСТР

Марфеміка. Словаўтварэнне. Марфалогія.

Тэматыка лекцый

Лекцыя № 1.

Марфеміка як раздзел мовазнаўства

План лекцыі

1. Марфеміка як раздзел мовазнаўства, яе прадмет і задачы. Сувязь марфемікі з іншымі раздзеламі мовазнаўства (фанетыкай і фаналогіяй, лексікалогіяй, словаўтварэннем, марфалогіяй, сінтаксісам). Асноўныя паняцці марфемікі.
2. Марфеміка як сістэма марфем мовы. Марфема як мінімальная значымая частка слоў (словаформ). Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі, месца ў складзе слова (словаформы) і паходжання. Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне.
3. Класіфікацыя і характарыстыка афіксальных марфем. Пытанне аб інтэрфіксах, постфіксах і конфіксах (цыркумфіксах) у лінгвістычнай літаратуры. Марфемы пераходнага тыпу.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфалогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
7. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.
8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак, В.П. Марфалогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.

10. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скаун, 1997. – 288 с.
11. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
12. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.
13. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 2.

Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў. Марфемны аналіз слова

План лекцыі

1. Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова. Аманімія, полісемія (мнагазначнасць), сінанімія і антанімія марфем.
2. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў: апрошчанне, перараскладанне, ускладненне, дэкарэляцыя. Прычыны і характар гэтых з’яў у беларускай мове.
3. Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы. Адрозненне і ўзаемаадносіны марфемнага, словаўтваральнага і этымалагічнага аналізаў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
7. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.

8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
10. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
11. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
12. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.
13. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 3. **Словаўтварэнне беларускай мовы.**

План лекцыі

1. Прадмет, задачы і месца словаўтварэння сярод іншых лінгвістычных дысцыплін.
2. Асноўныя адзінкі словаўтварэння. Вытворнае і зыходнае (базавае, утваральнае, матывававальнае) слова як словаўтваральная пара, звязаная адносінамі словаўтваральнай вытворнасці. Словаўтваральны фармант як адзінка словаўтваральнай сістэмы.
3. Словаўтваральная і марфемная структура слова. Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахай, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.

6. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
7. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.
8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак, В.П. Марфалогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
10. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
11. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
12. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.
13. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфалогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 4.

Спосабы словаўтварэння. Словаўтваральны аналіз.

План лекцыі

1. Спосабы словаўтварэння. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя (камбінаваныя) спосабы словаўтварэння.
2. Дыхроннае словаўтварэнне ў беларускай мове. Спосабы дыхроннага словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалагічна-сінтаксічны. Актыўныя працэсы ў сістэме сучаснага беларускага словаўтварэння.
3. Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахай, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.

5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
7. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.
8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
10. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
11. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
12. Шаkun, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шаkun. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.
13. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 5.

Марфалогія як раздзел граматыкі

План лекцыі

1. Марфалогія як раздзел граматыкі, яе прадмет і задачы. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзеламі мовазнаўства (фанетыкай і фаналогіяй, лексікалогіяй і словаўтварэннем, сінтаксісам).
2. Асноўныя граматычныя паняцці і адзінкі: граматычная форма, граматычны спосаб, граматычны сродак, граматычнае значэнне і граматычная катэгорыя. Асноўныя спосабы і сродкі выражэння граматычных значэнняў у беларускай мове. Класіфікацыйныя (лексіка-граматычныя) і словазмяняльныя граматычныя катэгорыі.
3. Сістэма часцін мовы ў беларускай мове. Спрэчныя пытанні класіфікацыі часцін мовы. Пераходныя з’явы ў сістэме часцін мовы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.

3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 6.

Семантыка-граматычная адметнасць імёнаў (I)

План лекцыі

1. Назоўнік як частіна мовы. Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя асаблівасці назоўніка. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку і склону. Скланенне назоўнікаў. Словазменная парадыгма назоўніка.
2. Прыметнік як частіна мовы. Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя катэгорыі прыметніка. Разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы. Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфанаалогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфанаалогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 7.

Семантыка-граматычная адметнасць імёнаў (II)

План лекцыі

1. Лічэбнік як частіна мовы. Семантычныя асаблівасці і спецыфіка граматычных катэгорый лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавым значэннем. Разрады

лічэбнікаў паводле значэння і структуры. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Няпэўна-колькасныя словы.

2. Займеннік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць займеннікаў як слоў-“замыняльнікаў”, “указальнікаў”. Семантычная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння. Марфалагічная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў па суадносінах з іншымі часцінамі мовы.
3. Скланенне займеннікаў розных разрадаў. Займеннік як сродак лагічнай і сінтаксічнай арганізацыі тэксту.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч.– Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфанаалогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

- 15.Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналягія. Марфалагія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 8.

Семантыка-граматычная адметнасць дзеяслова і яго формаў (I)

План лекцыі

1. Дзеяслоў як часціна мовы. Асаблівасці семантыкі і граматычнай адметнасці дзеяслова як носбіта працэсуальнай прыметы. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова. Непрэдыкатывныя катэгорыі дзеяслова. Зваротныя дзеясловы, іх утварэнне і лексіка-граматычная адметнасць. Прэдыкатывныя катэгорыі дзеяслова.
2. Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэнняў дзеясловаў. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч.– Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалагія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юніпресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалагія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналягія. Марфалагія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.

11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 9.

Семантыка-граматычная адметнасць дзеяслова і яго формаў (II)

План лекцыі

1. Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметнікаў. Пытанне аб месцы дзеепрыметнікаў у сістэме часцін мовы. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх значэнні, спосабы ўтварэння, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай).
2. Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўя. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юніпресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.

8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Лекцыя № 10.

Семантыка-граматычная адметнасць службовых часцін мовы.

План лекцыі

1. Семантычны і сінтаксічны прынцыпы як асноўныя для вызначэння службовых часцін мовы. Супрацьпастаўленне службовых слоў паўназначным на аснове функцыі ў сказе.
2. Класіфікацыя службовых слоў паводле граматычных значэнняў і функцый у сказе. Прыназоўнікі і злучнікі як непаўназначныя службовыя часціны мовы, іх семантычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя адзнакі., класіфікацыя.
3. Часціцы як непаўназначная часціна мовы. Семантычныя і граматычныя асаблівасці часціц. Месца часціц у сістэме часцін мовы.
4. Месца выклічнікаў у сістэме часцін мовы, іх адрозненне ад паўназначных і непаўназначных слоў.
5. Разрады выклічнікаў. Гукаперайманні, іх функцыі ў сказе і тэксце.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.

3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахай, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
7. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
8. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
9. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
10. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Тэматыка практычных заняткаў

Практычныя заняткі № 1.

Марфеміка

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова. Аманімія, полісемія (мнагазначнасць), сінанімія і антанімія марфем.
2. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў: апрошчанне, перараскладанне, ускладненне, дэкарэляцыя. Прычыны і характар гэтых з’яў у беларускай мове.
3. Марфемны аналіз слова, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы. Адрозненне і ўзаемаадносіны марфемнага, словаўтваральнага і этымалагічнага аналізаў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналагія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
7. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.
8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак, В.П. Марфаналагія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
10. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
11. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

12. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.
13. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Практычныя заняткі № 2

Спосабы словаўтварэння. Словаўтваральны аналіз.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Спосабы словаўтварэння. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя (камбінаваныя) спосабы словаўтварэння.
2. Дыхроннае словаўтварэнне ў беларускай мове. Спосабы дыхроннага словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалагічна-сінтаксічны. Актыўныя працэсы ў сістэме сучаснага беларускага словаўтварэння.
3. Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка, прынцыпы і задачы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.
7. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.
8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.

10. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
11. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
12. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.
13. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналягія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Практычныя заняткі № 3

Семантыка-граматычная адметнасць імёнаў

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Назоўнік як частіна мовы. Семантыка-камунікатывная адметнасць і граматычныя асаблівасці назоўніка. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку і склону. Скланенне назоўнікаў. Словазменная парадыгма назоўніка.
2. Прыметнік як частіна мовы. Семантыка-камунікатывная адметнасць і граматычныя катэгорыі прыметніка. Разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы. Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юніпресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналягія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.

9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфаналягія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалагія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скаун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналягія. Марфалагія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Практычныя заняткі № 4.

Семантыка-граматычная адметнасць дзеяслова і яго формаў

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Дзеяслоў як часціна мовы. Асаблівасці семантыкі і граматычнай адметнасці дзеяслова як носбіта працэсуальнай прыметы. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова. Непрэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова. Зваротныя дзеясловы, іх утварэнне і лексіка-граматычная адметнасць. Прэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.
2. Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэнняў дзеясловаў. Рознаспрагальныя дзеясловы.
3. Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметнікаў. Пытанне аб месцы дзеепрыметнікаў у сістэме часцін мовы. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх значэнні, спосабы ўтварэння, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай).
4. Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўя. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалагія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.

3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1964. – 199 с.
5. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1961. – 36 с.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, - - 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
7. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
9. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.
10. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 248 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэсэсэвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 316 с.
13. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
14. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
15. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

КАНТРАЛЮЕМАЯ САМАСТОЙНАЯ РАБОТА СТУДЭНТАЎ

КСРС 1. Спосабы словаўтварэння.

Пытанні:

1. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя спосабы словаўтварэння.
2. Складанне як спосаб словаўтварэння, яго разнавіднасці: асноваскладанне, словакладанне.
3. Абрэвіяцыя, яе разнавіднасці. Віды абрэвіятур.
4. Адваротнае словаўтварэнне.
5. Прадуктыўнасць сінхронных спосабаў словаўтварэння.
6. Дыхронныя спосабы словаўтварэння: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфалагічна-сінтаксічны, іх характарыстыка.
7. Спосабы і асаблівасці словаўтварэння розных часцін мовы. Актыўныя працэсы словаўтварэння на сучасным этапе развіцця беларускай мовы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. – Мінск: НАН Беларусі, 2001. – 251 с.
7. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэссэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
8. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
9. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.

КСРС 2. Скланенне назоўнікаў.

Пытанні:

1. Скланенне назоўнікаў. Словазменная парадыгма назоўніка. Залежнасць склонавых канчаткаў назоўнікаў ад прыналежнасці да лексіка-граматычнага разраду і ад характару асноў.
2. Назоўнікі першага, другога і трэцяга скланенняў, рознаскланяльныя і нескланяльныя назоўнікі; назоўнікі ад'ектыўнага і змешанага тыпаў скланення.
3. Склонавыя канчаткі назоўнікаў розных тыпаў скланення. Варыянты склонавых канчаткаў назоўнікаў. Дынаміка склонавых форм назоўніка і праблема кадыфікацыі склонавых канчаткаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове.
4. Асаблівасці выкарыстання назоўнікаў і іх склонавых форм у тэкстах розных стыляў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, -- 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфанаалогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. *Плотнікаў, Б.А.* Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэссэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1997. – 288 с.
8. *Сямешка, Л.І.* Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
9. *Шакун, Л.М.* Гісторыя беларускага мовазнаўства / Л.М. Шакун. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.
10. *Шуба, П.П.* Сучасная беларуская мова. Марфанаалогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.
11. *Жыдовіч, М.А.* Назоўнік у беларускай мове. Ч.1. Адзіночны лік / М.А. Жыдовіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1969. – 320 с.
12. *Наркевіч, А.І.* Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. –

КСРС 3. Прыслоўе як часціна мовы.**Пытанні:**

1. Прыслоўе як часціна мовы. Семантычныя асаблівасці і граматычная
2. адметнасць прыслоўяў як слоў са значэннем прыметы дзеяння ці прыметы прыметы.
3. Тыпы прыслоўяў у залежнасці ад характару выражэння лексічнага значэння: знамянальныя і займеннікавыя прыслоўі. Групы займеннікавых прыслоўяў.
4. Лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў: азначальныя і акалічнасныя. Азначальныя прыслоўі і іх падразрады: якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння, параўнання, сумеснасці. Акалічнасныя прыслоўі і іх падразрады: месца, часу, прычыны, мэты. Ужыванне прыслоўяў адных разрадаў са значэннем іншых.
5. Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Марфаналагічныя з'явы пры ўтварэнні форм ступеней параўнання прыслоўяў. Суадноснасць ступеней параўнання якасных прыслоўяў і ступеней параўнання якасных прыметнікаў.
6. Тэкстаўтваральная (інфармацыйная, ацэначная) роля прыслоўяў у тэкстах розных стыляў.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
2. Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: ПУП Изд-во “Юнипресс”, 2005. – 592 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Граматыка беларускай мовы. У 2 т. / Рэдактары К.К. Атраховіч (Крапіва), М.Г. Булахай, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка. – Т. I. Марфалогія, 1962, – 680 с.; Т. II. Сінтаксіс, 1966. – 756 с.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфаналагія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 240 с.
6. *Плотнікаў, Б.А.* Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. Мінск: Інтэрпрэссэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
7. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош [і інш.]; пад агульн. рэд. праф. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. Ул.М. Скаун, 1997. – 288 с.
8. *Сямешка, Л.І.* Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
9. *Шакун, Л.М.* Гісторыя беларускага мовазнаўства / Л.М. Шакун. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 271 с.

10. *Шуба, П.П.* Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

Пытанні да заліку

1. Марфеміка як вучэнне аб структурных частках слова – марфемах.
2. Марфема як мінімальная значымая частка слова.
3. Класіфікацыя марфем.
4. Корань слова. Свабодныя і звязаныя карані.
5. Афіксоіды як марфемы пераходнага тыпу.
6. Віды афіксальных марфем.
7. Аснова як абавязковы кампанент структуры слова. Члянiмасць і вытворнасць асновы.
8. Словаўтваральныя, формаўтваральныя і сінкрэтычныя афіксы.
9. Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя афіксы.
10. Аманімія, мнагазначнасць, сінанімія і антанімія марфем.
11. Марфемны аналіз слова. Яго спецыфіка, задачы, адрозненне ад словаўтваральнага аналізу.
12. Этымалагічны аналіз слова, яго спецыфіка.
13. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова.
14. Словаўтваральны аналіз, яго спецыфіка.
15. Утваральная база. Словаўтваральны фармант. Словаўтваральнае значэнне.
16. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства. Яго прадмет і задачы.
17. Словаўтваральная пара, словаўтваральны ланцужок, словаўтваральны рад, словаўтваральная парадыгма, словаўтваральнае гняздо.
18. Словаўтваральны тып. Словаўтваральная мадэль.
19. Спосабы дыяхроннага словаўтварэння.
20. Лексіка-семантычны спосаб словаўтварэння.
21. Лексіка-сінтаксічны спосаб словаўтварэння.
22. Марфалага-сінтаксічны спосаб словаўтварэння.
23. Віды марфалагічнага словаўтварэння.
24. Марфалогія як частка граматыкі, яе прадмет і задачы. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзеламі мовазнаўства.
25. Граматычная форма, граматычнае значэнне і граматычная катэгорыя. Класіфікуючыя і словазменныя граматычныя катэгорыі.
26. Прынцыпы класіфікацыі часцін мовы. Сістэма часцін мовы ў беларускай мове. Спрэчныя пытанні класіфікацыі.
27. Назоўнік як часціна мовы: сэнсава-граматычная характарыстыка, адметнасць ужывання ў маўленні.
28. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. іх граматычныя формы і значэнні.
29. Катэгорыя адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці назоўніка. Катэгорыя роду назоўніка.
30. Катэгорыя ліку назоўніка. Адзіночналікавыя і множналікавыя назоўнікі.
31. Катэгорыя склону назоўніка ў сучаснай беларускай мове. Роля прыназоўнікаў у выражэнні склонавых значэнняў. Асноўныя тыпы скланення назоўнікаў у сучаснай беларускай мове.
32. Прыметнік як часціна мовы: сэнсава-граматычная характарыстыка, адметнасць ужывання ў маўленні.
33. Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў (якасныя, адносныя і прыналежныя), іх значэнне і граматычныя формы.

34. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне і ўтварэнне.
35. Лічэбнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўныя і граматычныя асаблівасці.
36. Разрады лічэбнікаў наводле значэння і структуры. Няпэўна-колькасныя словы.
37. Скланенне колькасных лічэбнікаў. Асаблівасці скланення складаных і састаўных колькасных лічэбнікаў. Пытанне аб парадкавых лічэбніках. Іх утварэнне і скланенне.
38. Асаблівасці скланення дзеепрыметнікаў. Поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў залежнага стану, адметнасць сінтаксічнай функцыі і ўжывання ў маўленні.
39. Дзеепрыслоўе як форма дзеяслова. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў.
40. Прыслоўе як часціна мовы. Сэнсава-граматычная характарыстыка, адметнасць ужывання ў маўленні.
41. Разрады прыслоўяў паводле значэння.
42. Безасабова-прэдыкатыўныя словы (словы катэгорыі стану). Лексіка-граматычная характарыстыка безасабова-прэдыкатыўных слоў, суадноснасць іх з рознымі часцінамі мовы.
43. Мадальныя словы ў сучаснай беларускай мове.
44. Прыназоўнік як часціна мовы. Разрады прыназоўнікаў паводле будовы, спосабу ўтварэння, функцыі ў маўленні.
45. Злучнік ж часціна мовы. Разрады злучнікаў паводле паходжання, саставу, спосабу ўжывання і функцыянальнага значэння.
46. Часціца. Семантычныя і граматычныя адзнакі часціц. Разрады часціц паводле іх функцыянальнага значэння і складу. Роля часціц у тэксце.
47. Выклічнік, яго месца ў сістэме часцін мовы. Разрады выклічнікаў паводле іх паходжання і значэння.
48. Гукапераймальныя словы, іх функцыі ў сказе і тэксце. Адрозненне гукапераймальных слоў ад выклічнікаў.

АГУЛЬНЫ СПІС ЛІТАРАТУРЫ

Асноўная літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. Мн., 1985.
2. Беларуская мова. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфемная будова слова. Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1994.
3. Беларуская мова: хрэстаматыя /аўт.-склад. З.І. Бадзевіч і інш. Мн., 2005.
4. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мн., 1994.
5. Кароткая граматыка беларускай мовы. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мн., 2007.
6. Лукашанец А.А. Словаўтварэнне і граматыка. Мн., 2001.
7. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы. Мн., 2003.
8. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія. Мн., 1997.
9. Сямешка Л. І. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. Мн., 1999.
10. Сямешка Л. І., Шкраба І. Р., Бадзевіч З. І. Курс беларускай мовы. Мн., 1996.
11. Шакун Л. М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.
12. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мн., 1987.

Дадатковая літаратура

1. Антанюк Л.А. Станавяы значэнні сумеснасці і ўзаемнасці ў беларускай мове. Мн., 1981.
2. Арашонкава Г.У., Булыка А.М., Люшцік У.В., Падлужны А.І. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. Мн., 1999.
3. Беларуская мова: Цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі. Мн., 1987.
4. Бурак Л.І., Красней В.П., Лазоўскі У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі. Мн., 1989.
5. Булахаў М.Г. Прыметнік у беларускай мове. Мн., 1964.
6. Васілеўскі М.С. Прадуктыўныя тыпы дзеясловаў у сучаснай беларускай мове. Мн., 1970.
7. Васілеўскі М.С. Дзеяслоўнае словаўтварэнне: адыменныя суфіксальныя лексемы. Мн., 1985.
8. Вярхоў П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі). Мн., 1961.
9. Дабрыян М.В., Сямешка Л.І., Шкраба І.Р. Сучасная беларуская мова: Лабараторныя работы. Мн., 1987.
10. Жыдовіч М.А. Назоўнік у беларускай мове. Мн., 1969.
11. Івашуціч Я.М. Націск у дзеяслоўных формах сучаснай беларускай мовы. Мн., 1981.
12. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. Гродна, 2002.
13. Наркевіч А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы. Мн., 1976.

1. Арашонкава Г.У., Лемцюгова В.П. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах. Слоўнік-даведнік. Мн., 1991.
2. Бардовіч А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1989.
3. Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2000.
4. Бірыла М.В. Слоўнік націску ў беларускай мове. Мн., 1992.
5. Булыка А.М. Слоўнік іншамовных слоў: У 2 т. Мн., 1999.
6. Прыгодзіч М.Р. Асобна, разам, праз дэфіс. Слоўнік-даведнік. Мн., 1994.
7. Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. Мн., 1987.
8. Слоўнік беларускай мовы (цяжкасці правапісу, вымаўлення, акцэнтацыі, словазмянення). Складальнікі Ламека Л.А., Ламека У.Б. Мн., 2000.
9. Сцяцко П.У., Гуліцкі М.Ф., Антанюк Л.А. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. Мн., 1990.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1999.

УЗОРЫ РАЗБОРАЎ

МАРФЕМНЫ АНАЛІЗ СЛОВА

Схема марфемнага аналізу

Вызначыць лексічнае значэнне аналізуемага слова (па тлумачальным слоўніку беларускай мовы).

Правесці структурнае члененне слова з канца ў наступным парадку:

I. Часціна мовы аналізуемага слова – зменная (як змяняецца)/нязменная.

II. Канчатак (флексія), яго тыпы:

- 1) па характары фармальнага выражэння;
- 2) па характары адносін да вар’іравання – прадстаўлены адным варыянтам/прадстаўлены наборам варыянтаў;
- 3) па функцыі – словазменны/словаўтваральны/сінкрэтычны;
- 4) па характары граматычнага значэння ў залежнасці ад прыналежнасці да той ці іншай часціны мовы;
- 5) па здольнасці да аднаўлення ў маўленні – рэгулярны/нерэгулярны.

III. Тыпы асноў:

- 1) па функцыі – аснова словаформы/аснова слова;
- 2) па структуры – члянімая/нечлянімая, простая/складаная, перарывістая/неперарывістая.

IV. Корань, яго тыпы:

- 1) па ступені самастойнасці ў выражэнні значэння – свабодны/паўзвязаны/звязаны;
- 2) па характары значэння – прадметны/працэсуальны/прыметавы/колькасная прымета;
- 3) па характары вар’іравання;
- 4) па паяўнасці/адсутнасці чаргаванняў;
- 5) па стылістычнай афарбоўцы.

V. Суфіксы, іх тыпы:

- 1) па характары фармальнага выражэння;
- 2) па структуры – вытворныя/невыворныя;
- 3) па характары вар’іравання;
- 4) па функцыі – словазменны/словаўтваральны/сінкрэтычны;
- 5) па значэнні (пералік значэнняў суфіксаў гл.: Беларускую граматыку. Ч.1. Мн., 1985);
- 6) па здольнасці да аднаўлення ў маўленні;
- 7) па стылістычнай афарбоўцы.

VI. Прыстаўкі (прэфіксы), іх тыпы:

- 1) па структуры – вытворныя/невыворныя;
- 2) па функцыі – словазменныя/словаўтваральныя/сінкрэтычныя;
- 3) па характары значэння – граматычныя/словаўтваральныя (якое іменная значэнне гл. Беларускую граматыку. Ч.1. Мн., 1985);
- 4) па здольнасці да аднаўлення ў маўленні;
- 5) па стылістычнай афарбоўцы.

VII. Постфіксы, іх тыпы:

- 1)) па функцыі – словазменны/словаўтваральны;

2) па характары значэння – словаўтваральныя (зваротнасць, няпэўнасць) /граматычныя (множнасць)

УІІ. Інтэрфіксы, іх тыпы па функцыі – злучальныя, “структурныя кампаненты (пракладкі), якія служаць для ўтварэння слова).

ІХ. Умоўныя абазначэнні лінейнай паслядоўнасці марфем: а) канчатак -- □ ; б) аснова слова (словаформы) -- ; в) суфікс -- ^; г) карань слова -- ∩ ; д) прыстаўка -- ; е) постфікс -- ; ж) інтэрфікс -- ||.

Узоры марфемнага разбору

Пералесак

Пералесак. ‘Невялікі лес, аддзелены палянамі ад іншых лясных участкаў’ (ТСБМ).

І. Назоўнік, змяняецца па склонах і ліках (*пералесак, пералеск-у, пералеск-ам, пералеск-і і г.д.*).

ІІ. Канчатак ў дадзеным слове: 1) у форме Н. скл. прадстаўлены нулявой морфам, які матэрыяльна не выражаны; 2) у кожнай склонавай форме аднаварыянтны: *пералесак-Ø, пералеск-у і г.д.*; 3) выконвае словазменную функцыю; 4) выражае граматычнае значэнне адз. ліку, муж. роду, Н. скл.; 5) з’яўляецца рэгулярным.

ІІІ. Аснова словаформы *пералесак* – Ø; 1) аснова слова супадае з асновай словаформы *пералесак* – Ø; 2) вытворная (члانیмая), простая, непарарыўная.

ІV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфам –*лес-*(аднакаранёвыя словы: *лес, лясок, лясны, лясісты*): 1) карань свабодны (параўн. *лес-* Ø); 2) мае прадметнае значэнне; 3) выступае ў трох фанетычных варыянтах: –*лес-*, –*ляс-*, –*ляс’-* (параўн. *лес* – *лясок* -- *лясісты*); 4) назіраецца чаргаванне галосных [э] з [а] і цвёрдых зычных з мяккімі зычнымі [с] -- [с’]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

У. Суфіксальная марфема рэалізуецца ў морфе –*ак-*, які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены двума варыянтамі: –*ак-*, –*к-* (параўн. *пералес-ак* -Ø -- *пералес-к-у*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) мае прадметна-памяншальнае значэнне; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

УІ. Прэфіксальная марфема рэалізуецца ў морфе *пера-*, які: 1) па структуры невытворны; 2) выконвае словаўтваральную функцыю; 3) мае прасторавае значэнне ‘*праз, цераз* (‘*паміж*’), зацёмненае значэннем суфіксальнага морфа –*ак-*; 4) рэгулярны; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

ІХ. Графічны разбор: *пералесак* Ø.

Вавёрчын.

Вавёрчын. ‘Які мае адносіны да вавёркі, належыць вавёрцы’ (ТСБМ).

І. Прыналежны прыметнік, змяняецца па родах у адз. ліку (*вавёрчын, вавёрчына*), ліках (*вавёрчын, вавёрчыны*) і склонах (*вавёрчын, вавёрчынага, вавёрчынаму і г.д.*).

ІІ. Канчаткі ў форме Н. скл. муж. роду рэалізуюцца ў нулявым морфе, які: 1) матэрыяльна не выражаны; 2) прадстаўлены адным варыянтам (*вавёрчын* – Ø); 3) выконвае словазменную функцыю; 4) мае граматычнае значэнне адз. ліку, муж. роду, Н.скл. ; 5) з’яўляецца рэгулярным.

ІІІ. Аснова словаформы – *вавёрчын* – Ø: 1) аснова слова супадае з асновай словаформы: *вавёрчын* – Ø; 2) вытворная (члانیмая), простая, непарарывістая.

ІV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфамі *-вавёрч-* (аднакаранёвыя словы: *вавёрка, вавёркавы*): 1) карань паўзвязаны (параўн. *вавёрк-а і вавёрчын- Ø*); 2) мае прадметнае значэнне; 3) выступае ў трох фанетычных варыянтах: *-вавёрк-, вавёрк'-, -вавёрч-*, (параўн. *вавёрка—вавёркі—вавёрчын*); 4) назіраецца чаргаванне заднеязычнага [к] з шыпячым [ч]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

У. Суфіксальная марфема рэалізуецца ў морфе *—ын--*, які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены адным варыянтам: *-ын-* (параўн. *вавёрк-а --вавёрч-ын - Ø — вавёрч-ын- ага, ластаўк-а — ластаўч-ын-а — ластаўч-ын-ага*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) мае значэнне родавай прыналежнасці; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

ІХ. Графічны разбор: *вавёрчын Ø*.

Вырасц-е.

Вырасці. ‘Стаць большым; падрасці’

І. Дзеяслоў, змяняецца па асобах, ліках, часах, ладах: (*выраст-у, вырасц-еш, вырасц-е, вырасц-ем, вырасц-еце, выраст-уць; вырас Ø бы, хай/ няхай вырасц-е, вырасц-ем і г.д.*).

ІІ. Канчатак ў дадзеным слове: 1) у форме 3-й асобы, адз. ліку, прадстаўлены морфам *-е*, які матэрыяльна выражаны; 2) у кожнай зменнай форме аднаварыянтны: *выраст-у, вырасц-еш, вырасц-е, вырасц-ем, вырасц-ец, і г.д.*; 3) выконвае словазменную функцыю; 4) выражае граматычнае значэнне 3-й асобы, адз. ліку, будучага часу, абвеснага ладу; 5) з’яўляецца рэгулярным.

ІІІ. Аснова словаформы *вырасц-е*; 1) аснова слова *вырас-ці*, не супадае з асновай словаформы *вырасц-е* 2) вытворная (члянiмая), простая, непарарыўная.

ІV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфам *-расц-* (аднакаранёвыя словы: *расту, рост, расціць, вырошчваць*): 1) карань паўзвязаны (параўн. *рост — расціць -- вырошчваць*); 2) мае працэсуальнае значэнне; 3) выступае ў сямі фанетычных варыянтах: *-рос-, -расц'-, -росц'-, -рост-, -раст-, -рашч-, -рошч-* (параўн. *рос -- расціць — росцім -- рост — расту -- вырошчваць—вы'рашчу*); 4) назіраецца чаргаванне галосных [о] з [а], цвёрдых зычных з мяккімі зычнымі [т] -- [ц'], спалучэнняў зычных [ст, сц'] з [шч]; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

УІ. Прэфіксальная марфема рэалізуецца ў морфе *вы-*, які: 1) па структуры невытворны; 2) выконвае словаўтваральную функцыю; 3) мае значэнне ‘завяршыць дзеянне’; 4) рэгулярны; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

ІХ. Графічны разбор: *вырасце.*

Глыбока.

Глыбока. ‘Які знаходзіцца глыбока, на вялікай глыбіні’.

І. Прыслоўе, не мае форм словазмянення, але валодае формамі ступеней параўнання (*глыбей—найглыбей*).

ІІІ. Аснова словаформы і аснова слова -- усё слова ў цэлым: *глыбока*; 2) абедзве асновы вытворныя (члянiмыя), простыя, непарарыўныя.

ІV. Каранёвая марфема прадстаўлена морфам *-глыб-* (аднакаранёвыя словы: *глыб, глыба, углыб, глыбіня, глыбокі*): 1) карань свабодны (параўн. *глыб Ø — глыбокі -- углыб*); 2) мае прадметнае значэнне; 3) выступае ў трох фанетычных варыянтах: *--глып-, -глыб-, -глыб'-* (параўн. *глыб -- глыба — глыбіня*); 4) назіраецца чаргаванне парных звонкіх з парнымі глухімі [б] -- [п], цвёрдых зычных з мяккімі зычнымі [б] -- [б']; 5) нейтральны ў стылістычных адносінах.

У. У аснове словаформы і аснове слова два суфіксальныя морфы: *-ок-* і *-а-*.

Морф *-а-* вылучаецца пры супастаўленні з аднаструктурнымі словамі: *высока, далёка, вузка* і інш., які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены адным варыянтам: *-а-* (параўн. *глыбок-і – глыбок-а*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) абазначае прымету з дадатковым акалічнасным значэннем; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

Морф *-ок-* вылучаецца пры супастаўленні з аднаструктурнымі словамі: *высока, шырока, далёка*, які: 1) матэрыяльна выражаны; 2) па структуры невытворны; 3) прадстаўлены ў мове трыма варыянтамі: *-ок-/-ёк-, -к-* (параўн. *глыбока – далёка – блізка-- вузка*); 4) выконвае словаўтваральную функцыю; 5) абазначае якасць прыметы, названую ўтваральным словам; 6) рэгулярны; 7) нейтральны ў стылістычных адносінах.

IX. Графічны разбор: *глыбока*.

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫ АНАЛІЗ СЛОВА

Схема словаўтваральнага аналізу

1. Вызначыць, да якой часціны мовы належыць вытворнае слова.
2. Вызначыць лексічнае значэнне аналізуемага слова.
3. Устаноўце словаўтваральную базу (аснова, цэлае слова ці спалучэнне слоў).
4. Вызначыць словаўтваральны сродак (фармант) – прыстаўка, суфікс, конфікс і інш.
5. Стылістычная афарбоўка афікса.
6. Характар марфаналагічных змяненняў у складзе ўтваральнай асновы: а) чаргаванне гукаў; б) усячэнне асновы; в) накладанне морфаў (аплікацыя); г) сцяжэнне.
7. Словаўтваральны тып (структурная схема пабудовы вытворных слоў).
8. Рэгулярнасць, прадуктыўнасць дадзенага словаўтваральнага тыпу.
9. Спосаб словаўтварэння (прыставачны, суфіксальны, прыставачна-суфіксальны, бясуфіксны, постфіксальны і і інш.).
10. Ступень вытворнасці аналізуемага слова.
11. Графічная схема ўтварэння слова (абазначэнне словаўтваральнай сувязі вытворнага слова і слова з утваральнай асновай).

УЗОР СЛОВАЎТВАРАЛЬНАГА АНАЛІЗУ

Невысокі

Невысокі ‘які не вызначаецца высокім ростам’ (ТСБМ).

1. Прыметнік.
2. Слова вытворнае.
3. Утваральная аснова – *высокі* (цэлае слова).
4. Словаўтваральны сродак – прыстаўка *не-*.
5. Прыстаўка *не-* стылістычна не афарбаваная; мае адмоўнае значэнне.
6. Дадатковых марфаналагічных зменаў у складзе ўтваральнай асновы не адбываецца.

7. Адносіцца да словаўтваральнага тыпу прыметнікаў, утвораных ад саміх жа прыметнікаў з дапамогай прыставачнага морфа *не-*: *недалёкі, неглыбокі, невясёлы і інш.*
8. Тып рэгулярны, прадуктыўны.
9. Спосаб утварэння – прыставачны.
10. Ступень вытворнасці – першая.
11. *Высокі --- невысокі.*

Пералесак

Пералесак ‘невялікі лес, аддзелены палянамі ад іншых лясных участкаў’ (ТСБМ).

1. Назоўнік.
2. Слова вытворнае.
3. Утваральная аснова – лес-.
4. Словаўтваральны сродак – прыстаўка *пера-* і суфікс *-ак-* (конфікс).
5. Конфікс стылістычна не афарбаваны; мае значэнне ‘падобны да таго, што названа ўтваральным словам, але якія не з’яўляюцца ім ў поўнай меры’.
6. Дадатковых марфаналагічных зменаў у складзе ўтваральнай асновы не адбываецца.
7. Адносіцца да словаўтваральнага тыпу назоўнікаў, утвораных ад саміх жа назоўнікаў з дапамогай прыставачнага морфа *пера-* і суфіксальнага морфа *-ак-*: *перашыек, пераярак.*
8. Тып нерэгулярны, непрадуктыўны.
9. Спосаб утварэння – прыставачна-суфіксальны.
10. Ступень вытворнасці – першая.
11. *Лес—пералесак.*

Парадак марфалагічнага разбору часцін мовы

Нацыянальнае — *гэта* тое пачуццё, адчуванне канкрэтнай радзімы, якое даецца чалавеку *разам з адведзеным* яму жыццём. **Нацыянальны** характар, нацыянальны погляд на рэчы, адчуванне свайго слова перадаюцца быццам бы па спадчыне. *Ну, і, вядома ж*, абавязковы тут фактар — родная мова, нездарма ў беларусаў яна завецца матчынай, *бо* маці спявае на гэтай мове першую калыханку, вучыць дзіця *першым* словам, вучыць яго спазнаваць свет, абжывацца ў свеце, *прывучаючы* свет да сябе і сябе да свету. Мову *нездарма* называюць душой народа, нацыі. Птушка па голасе, народ па мове *вызначаецца*, адрозніваецца.

Трэба памятаць, што за любой **нацыяй** стаіць гісторыя, **якая** ахоўвае, беражэ яе ад забыцця і безгалосся. (Паводле Рыгора Барадуліна)

Парадак марфалагічнага разбору назоўніка

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы.
3. Пачатковая форма.
4. Лексіка-семантычная група (*назва канкрэтнага прадмета, асобы, жывёлы, з’явы прыроды, абстрактна-разумовага паняцця, рэчыва, стану, апрадмечанага дзеяння, апрадмечанай якасці і інш.*)

5. Лексіка-граматычны разрад (уласны ці агульны, канкрэтны (у тым ліку адзінкавы) ці абстрактны, зборны, рэчыўны; адушаўлёны ці неадушаўлёны, асабовы ці неасабовы).

6. Марфалагічныя прыметы: *пастаянныя, несловазменныя* (кваліфікуючыя, сталыя, нязменныя): *род, скланенне* (I, II, III субстантыўнае, рознаскланяльны, ад'ектыўнае, змешанае, нулявое); *словазменныя*: *лік, склон*.

7. Сінтаксічная роля ў сказе.

Нацыяй – назоўнік, пачатковая форма *нацыя* – назва гістарычна ўстойлівай супольнасці людзей, канкрэтны, неадушаўлёны, неасабовы; жаночага роду, II субстантыўнага скланення; адзіночнага ліку, творнага склону, у сказе выконвае сінтаксічную функцыю ўскоснага дапаўнення (*стаіць (за чым?) за нацыяй*).

Парадак марфалагічнага разбору прыметніка

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы. Катэгарыяльнае і канкрэтнае значэнне прыметніка.
3. Пачатковая форма прыметніка (*Н.скл, адз. л, м.р.*)
4. Лексіка-граматычны разрад прыметніка: *якасны, адносны, прыналежны*.
5. Тып скланення прыметніка (ад'ектыўнае, змешанае, нулявое).
5. Форма прыметніка (*поўная, кароткая, усечаная*).
6. Ступень параўнання прыметніка (калі ёсць): *простая ці складаная формы вышэйшай ці найвышэйшай ступені параўнання*.
7. Форма ацэнкі і меры якасці прыметніка (калі ёсць).
8. Марфалагічныя прыметы: *род, лік, склон*.
9. Сінтаксічная сувязь з іншымі словамі ў сказе.
10. Сінтаксічная роля ў сказе.

Нацыянальны (*характар*) – прыметнік, абазначае непрацэсуальную прымету прадмета, прымету прадмета паводле адносін; пачатковая форма -- *нацыянальны*, адносны, скланяецца паводле ад'ектыўнага тыпу скланення, ужыты ў поўнай форме; не мае ступеней параўнання, не мае формаў ацэнкі і меры якасці, у сказе ўжыты ў м.р, адз. ліку, назоўным склоне; дапасуецца да назоўніка *характар* у родзе, ліку і склоне; у сказе выконвае функцыю дапасаванага азначэння.

Парадак марфалагічнага разбору лічэбніка

1. Слова ў тэксце
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне лічэбніка.
3. Пачатковая форма лічэбніка – *Н.скл., м.р.* (*калі змяняецца па родах*), *адз.л.* (*калі змяняецца па ліках*).
4. Лексіка-граматычны разрад і падразрад лічэбніка (*колькасны: пэўнаколькасны (уласнаколькасны, зборны, дробавы), няпэўнаколькасны; парадкавы*)
5. Разрад паводле структуры (*просты, складаны, састаўны*).
6. Разрад паводле паходжання і ўтварэння: *вытворны ці невытворны*.
7. Марфалагічныя прыметы:
-- *для колькасных – склон, род (калі ёсць), лік (калі ёсць)*.

-- для *парадкавых* – *род, лік, склон; назоўнік, да якога лічэбнік дапасуецца*

8. Сінтаксічная сувязь лічэбніка з назоўнікам.

9. Сінтаксічная роля ў сказе.

Першым (словам) – лічэбнік, абазначае парадак пры лічэнні, пачатковая форма першы; *парадкавы; просты, невытворны; у сказе ўжыты ў форме множнага ліку, давальнага склону; дапасуецца да назоўніка словам у ліку і склоне, у сказе выконвае функцыю дапасаванага азначэння.*

Парадак марфалагічнага разбору займенніка

1. Слова ў тэксце.

2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне займенніка.

3. Пачатковая форма -- *назоўны склон мужчынскага роду (калі змяняецца па родах), адзіночнага ліку (калі змяняецца па ліках).*

4. Разрад займенніка паводле суадносін з іншымі часцінамі мовы):

-- *займеннік-назоўнік (абагульнена-прадметны),*

-- *займеннік-прыметнік (абагульнена-якасны),*

-- *займеннік-лічэбнік (абагульнена-колькасны),*

5. Лексіка-граматычны разрад: *асабовы (уласна-асабовы ці ўказальна-асабовы), зваротны, прыналежны, указальны, азначальны, пытальны, адносны, адмоўны, няпэўны (неазначальны)).*

6. Марфалагічныя прыметы: *род (калі ёсць), лік (калі ёсць, склон.*

7. Сінтаксічная сувязь займенніка з назоўнікам (*калі займеннік-прыметнік ці займеннік-лічэбнік*).

8. Сінтаксічная роля ў сказе.

Якая – займеннік, указвае на прадмет, пачатковая форма – *які*, займеннік-прыметнік (*абагульнена-якасны*), жаночы род, адзіночны лік, назоўны склон, дапасуецца да назоўніка гісторыя ў родзе і ліку; у сказе з'яўляецца дзейнікам.

Парадак марфалагічнага разбору дзеяслова

1. Слова ў тэксце.

2. Часціна мовы; катэгарыяльнае значэнне.

2. Пачатковая форма (інфінітыў).

3. Асновы дзеяслова: *цяперашняга (або будучага простага) часу, інфінітыва, прошлага часу (калі асновы інфінітыва і прошлага часу не супадаюць).*

4. Лексіка-граматычныя разрады дзеяслова:

-- *зваротны ці незваротны;*

-- *пераходны ці непераходны;*

-- *асабовы ці безасабовы;*

5. Пастаянныя марфалагічныя прыметы

-- *закончанага ці незакончанага трывання,*

-- *залежнага ці незалежнага стану,*

5. Тып спражэння дзеяслова (I, II).

6. Непастаянныя марфалагічныя прыметы:

а) лад, б) час (калі ёсць), г) асоба (калі ёсць), д) род (калі ёсць).

6. Сінтаксічная роля ў сказе.

Вызначаецца – дзеяслоў, працэсуальнасць, пачатковая форма *вызначацца*, аснова цяперашняга часу *вызначаю-...-цца*, аснова інфінітыва *вызнача-...-ца*, зваротны, непераходны, асабовы, незакончанага трывання, І спражэння, у форме абвеснага ладу, цяперашняга часу, адзіночнага ліку, 3 асобы, у сказе выконвае сінтаксічную ролю выказніка.

Парадак марфалагічнага разбору дзеепрыметніка

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы (*атрыбутыўная форма дзеяслова -- дзеепрыметнік*), катэгорыяльнае значэнне.
3. Пачатковая форма (*Н.скл., адз.л., м.р.*)
4. Форма дзеепрыметніка поўная ці кароткая (*калі дзеепрыметнік залежнага стану*).
5. Пастаянныя марфалагічныя прыметы:
стан, трыванне, час;
6. Непастаянныя марфалагічныя прыметы:
род (у адзіночным ліку), лік, склон (для поўных дзеепрыметнікаў).
7. Дзеяслоў, ад якога ўтвораны дзеепрыметнік; аснова дзеяслова, ад якой утвораны дзеепрыметнік (*аснова інфінітыва ці цяперашняга часу*); формаўтваральны суфікс.
8. Сінтаксічная сувязь з іншымі словамі ў сказе.
9. Сінтаксічная роля ў сказе.

Адведзеным (жыццём) – атрыбутыўная форма дзеяслова -- дзеепрыметнік, абазначае працэсуальную прымету прадмета, пачатковая форма – *адведзены*, ужыты ў поўнай форме, залежнага стану, закончанага трывання, прошлага часу, ніякага роду, адзіночнага ліку, творнага склону; утвораны ад асновы інфінітыва *адвес- (ці)* пры дапамозе формаўтваральнага суфікса –*ен-*; дапасуецца да назоўніка жыццё ў родзе, ліку і склоне; у сказе выконвае сінтаксічную ролю дапасаванага азначэння.

Парадак марфалагічнага разбору дзеепрыслоўя

1. Слова ў тэксце
2. Часціна мовы (*нязменная атрыбутыўная форма дзеяслова -- дзеепрыслоўе*), катэгорыяльнае значэнне.
3. Пастаянныя марфалагічныя прыметы:
-- *закончанае / незакончанае трыванне;*
-- *зваротнае / незваротнае;*
-- *пераходнае / непераходнае.*
4. Дзеяслоў, ад якога ўтворана дзеепрыслоўе; аснова дзеяслова, ад якой утворана дзеепрыслоўе (*аснова інфінітыва ці цяперашняга часу*); формаўтваральны суфікс.
5. Спосаб сінтаксічнай сувязі з іншымі словамі ў сказе.
6. Сінтаксічная роля ў сказе.

Прывучаючы – нязменная атрыбутыўная форма дзеяслова – дзеепрыслоўе, абазначае дадатковае ў адносінах да дзеяслова выказніка дзеянне, незакончанага трывання, незваротнае, пераходнае, утварылася ад асновы цяперашняга часу *прывучай-* пры дапамозе формаўтваральнага суфікса *-ючы*, прымыкае да дзеяслова, у сказе ўваходзіць у склад акалічнасці спосабу дзеяння, выражаную дзеепрыслоўным зваротам.

Парадак марфалагічнага разбору прыслоўя

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Пачатковая форма прыслоўя (калі ёсць ступені параўнання).
4. Разрад і падразрад прыслоўя паводле значэння: *азначальнае (якаснае, колькаснае), акалічнаснае (месца, часу, прычыны, мэты) ці якасна-акалічнаснае (спосабу дзеяння, параўнання, сукупнасці ці сумеснасці).*
5. Разрад паводле паходжання *невыворнае ці вытворнае.*
6. Спосаб утварэння.
7. Ступень параўнання (калі ёсць): *простая або складаная формы вышэйшай ці найвышэйшай ступені параўнання).*
6. Форма ацэнкі і меры якасці (калі ёсць).
7. Сінтаксічная роля ў сказе.

Нездарма – нездарма, прыслоўе, абазначае непрацэсуальную прымету дзеяння, акалічнаснае, прыслоўе мэты; вытворнае, ад прыслоўя дарма пры дапамозе прыстаўкі; ступені параўнання не мае, формы ацэнкі і меры якасці няма, у сказе з’яўляецца акалічнасцю спосабу дзеяння.

Парадак марфалагічнага разбору безасабова-прэдыкатыўных слоў

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад па значэнні (*абазначае душэўны або фізічны стан чалавека, сацыяльны стан асяроддзя, стан прыроды, меру чаго-небудзь і інш.*)
4. Пачатковая форма (калі ёсць ступень параўнання).
5. Разрад паводле паходжання (суадноснасць безасабова-прэдыкатыўных слоў з іншымі часцінамі мовы): *невыворнае – уласна безасабова-прэдыкатыўнае або вытворнае – суадноснае з назоўнікам, прыметнікам, дзеясловам, прыслоўем.*
6. Форма ступені параўнання (калі ёсць): *простая або складаная формы вышэйшай ці найвышэйша ступені параўнання.*
7. Форма ацэнкі і меры якасці (калі ёсць).
8. Сінтаксічная роля ў сказе.

Трэба (*памятаць*) – безасабова-прэдыкатыўнае слова, абазначае мадальную ацэнку ў адносінах да неабходнасці выканання дзеяння, неывыворнае, уласна безасабова-прэдыкатыўнае, не мае формаў ступені параўнання і формаў ацэнкі і

меры якасці, у сказе разам з інфінітывам *памятаць* з'яўляецца выказнікам.

Парадак марфалагічнага разбору мадальных слоў

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад паводле значэння: *выражае ступень упэўненасці ці няўпэўненасці моўцы ў рэальнасці таго, пра што гаворыцца ў выказванні.*
4. Разрад паводле паходжання (*невыворнае ці вытворнае*) і суадноснасці мадальных слоў са знамянальнымі часцінамі мовы (*назоўнікамі, прыметнікамі, прыслоўямі, дзеясловамі, безасабова-прэдыкатыўнымі словамі і інш.*)
5. Функцыя ў сказе.

Вядома (ж) – мадальнае слова, выражае суб'ектыўныя адносіны моўцы да выказвання, выражае ўпэўненасць, вытворнае, суадносіцца з прыметнікамі *вядомы*; разам з часціцай *ж* у сказе выконвае функцыю пабочнага слова, не ўваходзіць у структуру сказа, не з'яўляецца членам сказа.

Парадак марфалагічнага разбору прыназоўніка

1. Слова ў тэксце і ў словазлучэнні.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад прыназоўніка паводле паходжання і структуры: *невыворны ці вытворны; просты, складаны, састаўны.*
5. Ужыванне са склонам назоўніка (займенніка) у сказе.
6. Функцыя прыназоўніка ў сказе: выражэнне адносінаў разам з назоўнікамі (займеннікамі): *аб'ектныя, прасторавыя, часавыя, атрыбутыўныя, дыстрыбутыўныя, прыналежнасці, генетычныя, кампаратыўныя, прычынныя, мэтавыя, спосабу дзеяння, сумеснасці і інш.*

Разам з (даецца разам з *жыццём*) – прыназоўнік, выражае адносіны паміж дзеяннем і прадметам, служыць для сувязі слоў у словазлучэнні; вытворны (паходзіць з прыслоўя *разам*; пры ўтварэнні далучаецца просты прыназоўнік *з*), састаўны, ужыты з творным склонам назоўніка *жыццё*, разам з назоўнікамі *жыццём* выражае адносіны сумеснасці.

Парадак марфалагічнага разбору злучніка

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад паводле сінтаксічнай функцыі: *злучальны ці падпарадкавальны.*
4. Падразрад злучніка паводле значэння: (*спалучальны, супастаўляльны, пералічальна-размеркавальны і інш.*)
4. Разрад паводле паходжання і структуры (суадносінаў з іншымі часцінамі мовы): *невыворны ці вытворны, просты ці састаўны.*
5. Разрад паводле спосабу ўжывання: *адзіночны, паўторны ці парны.*
6. Функцыя ў сказе (звязвае: *члены сказа, часткі складаназлучанага ці*

складана залежнага сказа).

Бо – злучнік, выражэнне сінтаксічных адносін, сродак сувязі частак у складана залежным сказе; падпарадкавальны, прычынны, невытворны, просты, адзіночны, служыць для сувязі даданай часткі са значэннем прычыны з галоўнай у складана залежным сказе.

Парадак марфалагічнага разбору часціцы

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад часціцы паводле значэння:
 - а) сэнсавая (указальная, азначальна-удакладняльная, выдзяляльна-абмежавальная),
 - б) мадальная (сцвярдальная, адмоўная, пытальная, параўнальная, пабуджальная (мадальна-валявая)),
 - в) эмацыянальна-экспрэсіўная (клічная, узмацняльная);
 - г) формаўтваральная.
4. Разрад паводле паходжання (суадносін з іншымі часціцамі мовы) і структуры: невытворная ці вытворная, простая ці састаўная.
5. Роля часціцы ў сказе (надае слову, словазлучэнню ці сказу сэнсавое, мадальнае ці экспрэсіўнае адценне ці служыць для ўтварэння форм слова).

Гэта – часціца, надае дадатковыя сэнсавыя і эмацыянальныя адценні сказам ці асобным яго членам або служыць для ўтварэння формаў слоў, сэнсавая, указальная, вытворная, утворана ад займенніка *гэта*, простая, служыць сродкам выражэння сэнсавага значэння.

Парадак марфалагічнага разбору выклічніка

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад паводле значэння: эмацыянальны, волевыяўленчы, моўнага этыкету;
4. Разрад паводле паходжання (суадносін з іншымі часціцамі мовы) і структуры: невытворны ці вытворны, просты ці састаўны.
5. Функцыя ў сказе.

Ну – выклічнік, выражае эмоцыі і волевыяўленні чалавека, не называючы іх, волевыяўленчы, невытворны, удзельнічае ў стварэнні эмацыянальнай семантыкі сказа.

Парадак марфалагічнага разбору гукаперайманняў

1. Слова ў тэксце.
2. Часціна мовы, катэгарыяльнае значэнне.
3. Разрад паводле значэння (крык звяроў і птушак, гукі і шумы прыроды, гукі, што ўзнікаюць у выніку нейкіх дзеянняў).

4. Гукаперайманні паводле структуры (адзіночныя ці паўтаральныя).
5. Функцыя гукаперайманняў у тэксце.